

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

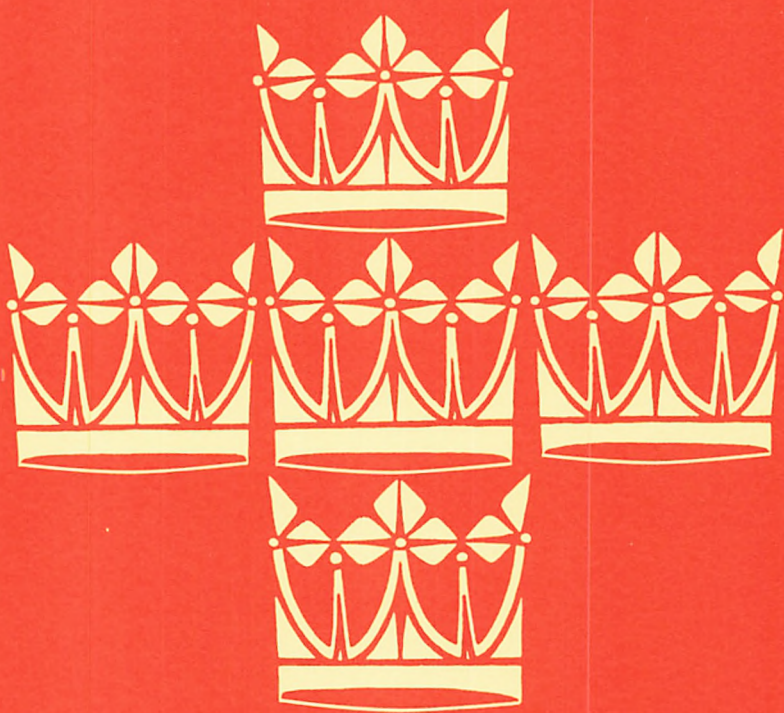
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Harald Nissen

Den eldste personheraldikk i Norge 321

Hans Cappelen

Tre gamle Cappelen-signeter 354

Heraldica varia 366

Heraldisk litteratur siden sidst 378

Davor Zovko

Ärkebiskopen Heim 1929-2002 383

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder: Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvungende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Den eldste personheraldikk i Norge

Av Harald Nissen

I denne artikkel vil jeg først ta for meg noen av de eldste private våpensegl i Norge, d.v.s. segl fra 1200-tallet og tidlig 1300-tall. Så skal vi se på annet materiale, som omfatter noen gravstener.

I følge Gelre-våpenboken var det sørge- lig bevendt med den private heraldikk i Norge på 1300-tallet. Den norske konges våpen er nemlig gjengitt uten våpen for hans vasaller. Vi finner bare skjold uten navn og motiver. Til sammenligning hadde den svenske konge 10 våpenførende lensfolk, den danske 7 og greven av Holsten 17.¹ Heldigvis var det ikke så ille. I følge Huitfeldt-Kaas er det i årene 1286 til 1400 registrert 1367 private segl, hvor størstedelen av disse er våpensegl. Av disse igjen er 18 fra 1200-tallet og det er segl for det norske aristokrati.²

Middelaldersegl

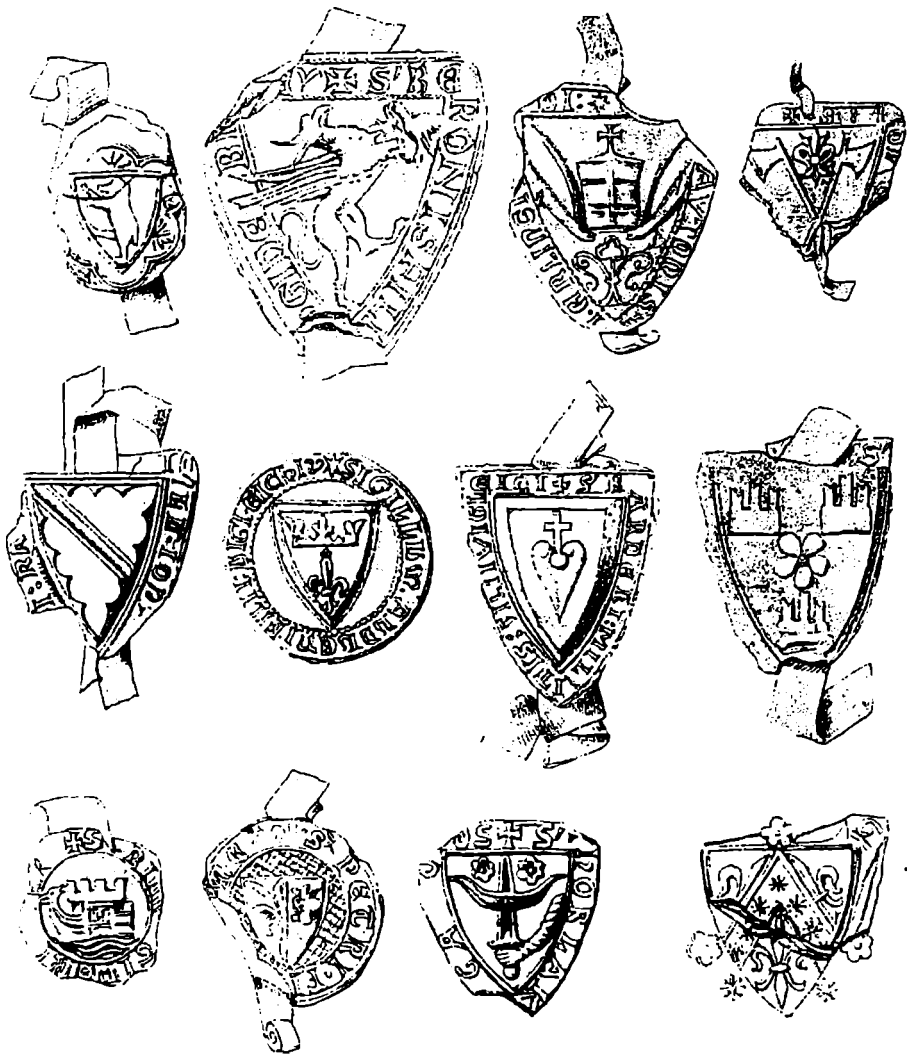
Det eldste våpensegl utenom kongehusets, kjennes noe senere i Norge enn i Danmark og Sverige. Det er seglet for ridderen Basse Guthormsson fra 1286.³ Han var befalingsmann i Stavanger og senere i Bergen. Seglet viser en oppreist bjørn i et trekantskjold i en seksdelt buczirat. Omskriften er dessverre borte. Det finnes også et avtrykk fra 1297. Seglavtrykket fra 1286 er på et dokument hvor Basse Guthormsson bevitner at han var til stede da Arnbjørn fra Geimnes satte opp sitt testamente.

Nu kunne man tro at bjørnen er et spesielt norsk heraldisk motiv. Men det er det

ikke. Vi finner bjørner i Sverige, Danmark, Holsten, Tyskland, Frankrike og Spania. Den sachsiske uradelslekt Bärenstein fører i sølv en oppreist svart bjørn. Caccia-Memini i Italia førte i rødt en oppreist svart bjørn. Det skal ha vært våpen for pave Lucius II (1144-45). Cadoret d'Estuer fra Bretagne fører i blått en sølv bjørn med svart nesegrime. I Skottland fører Forbes i blått tre sølv bjørnehoder med røde nesegrimer. Dette er noen eksempler, men det finnes flere bjørner i europeisk heraldikk.

Man må tenke på at brunbjørnen (*Ursus arctos*) i sin tid var utbredt over hele Europa. I England ble den utryddet i tidlig middelalder og i Tyskland praktisk talt omkring 1600. I Polen og i Sudet-Tyskland ble den utryddet på 1800-tallet. I dag finner vi bjørner i Norge, Sverige og Russland. Men også i Nord-Spania, Alperne (Trentino), Apenninene/Abruzzene (Italia), Balkan og Karpatene er det forekomst av bjørn. I 1900 var de ca. 1000 bjørner i Spania. I dag er det ca. 100.

Det neste seglet er fra 1288 for lendmannen eller baronen Bjarne Erlingsson (ca. 1250-1313). Seglet viser i trekantskjold en mot sinister oppreist griff som i klørne holder en fugl. En griff er et fabeldyr hvor forparten er ørn og bakparten er løve. Omskriften er: S' BERONIS FILI[ERLIN]GI DE BI[RKER]EY. Bjarne Erlingsson var av Bjarkøy-ætten. Stormannsætten på Bjarkøy i Troms fylke hadde en sentral plass i nordnorsk og

Ill. 1. Tolv norske segl fra 1200-tallet. Øverst fra venstre: Basse Guthormsson (1286, 1287), Bjarne Erlingsson (1288), Gaute i Tolge (1288), Jon Kollr (1297), Jon Ragnvaldsson (1297, 1300), Audun Vigleiksson (1209, 1297, 1298), Baard Vigleiksson (1297, 1297, 1298), Arne i Grasgarde (1299), Erik Eilifsson (1299), Peter Thomesson (1299), Thorlak i Eidsa (1299), Sigurd Ormsson på Rande (1299). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Douze sceaux norvégiens du treizième siècle. En haut à gauche: Basse Guthormsson (1286, 1287), Bjarne Erlingsson (1288), Gaute de Tolge (1288), Jon Kollr (1297), Jon Ragnvaldsson (1297, 1300), Audun Vigleiksson (1297, 1297, 1298), Baard Vigleiksson (1297, 1297, 1298), Arne de Grasgarde (1299), Erik Eilifsson (1299), Peter Thomesson (1299), Thorlak de Eidsa (1299), Sigurd Ormsson (1299). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

norsk historie fra Tore Hunds tid og ut på 1300-tallet. Tore Hund var med i slaget på Stiklestad i 1030, da kong Olav Haraldsson (Sankt Olav) falt. Bjarne Erlingsson var en av de fremste menn i riksstyret og var landets rikeste godseier.

Bjarne ble efter sin død 7. juli 1313 gravlagt i Kristkirken (Nidaros domkirke) i Trondheim. Det er funnet et bruddstykke av det som trolig var hans gravsten. Gerhard Schøning nevner at stenen har innskriften HERRA: BIAR. I. BIARKEY. ...⁴

Bjarne Erlingssons griff er motivet i Troms fylkes våpen, idet de fører i rødt en gull griff. Vi finner også griffen i norsk militærheraldikk. Nord-Hålogaland landforsvar (NHLF) fører kløvd av sort og gull med halv rød griff, mens 15. Brigade (BRIG 15) fører i sort en halv rød griff. Lendmenn hadde av kongen fått inntekter av et visst landområde, mot til gjengjeld å forestå administrasjonen av landområdet eller utføre andre verv for kongen. De hadde plikt til å følge kongen i krig med sine menn. De fikk i 1277 rett til baron- og herretittel.

Hird var i middelalderen betegnelse på de norske kongers krigsfølge, håndgangne menn, livvakt og hoff. Den var en organisasjon sammensatt av flere distinkte grupperinger med ulik status alt etter rang, privilegering og funksjon. På toppen sto lendmenn og skutilsveiner, under dem hirdmenn, kjertesveiner og gjester. Lendmennene som sto øverst på statuspyramiden hadde som gruppe en rekke særretter. De viktigste var lovfestet rett til å være kongens høyeste rådgivere nest hertug og jarl (og biskopene), holde privattropper i et antall begrenset oppad til 40 mann,

inneha 15 marks veitsle og til å føre baron- og herretittel. Lendmennenes politiske privilegium tilsvarer de store engelske og franske kronvasallers (hertug, greve, baron) rett og plikt etter feudalretten til å være kongens rådgivere, og var det eneste virkelige betydningsfulle privilegium noen av de håndgangne menn hadde. Skutilsveinene hadde 1277 fått rett til ridder- og herretittel og hørte sammen med lendmennene og merkesmann og stallare til hirdstjørenes krets.⁵

I 1308 avskaffet kong Håkon 5. Magnusson lendmannsverdigheten, men de som hadde tittelen, skulle få beholde den til sin død.

Det neste seglet er fra 1288 for Gaute Erlingsson i Tolga (Gavti i Tolgo), som også var lendmann eller baron. Det kan være vanskelig å forstå hva motivet egentlig er. Huitfeldt-Kaas har beskrevet det som en korspryddet hjelm som blir holdt av to armer over en plantezirat. Omskriften er: [SIGILLUM G]AUTOIS [FIL?] ERLINGI.....DI. Muligens er denne planteziraten en lilje. Hjelmen og armene virker litt underlige. Det er spørsmål om motivet kan være noe helt annet enn hjelm og armer.

Vi har så seglet for Jon Kollr fra 1297. I trekantskjold har vi to krysslagte stridsøkser og mellom dem en lilje. Omskriften er S' IOH[ANNIS]. I følge brev av 11. februar 1297 var Jon Kollr ombudsmann (sysselmann) for herr Basse Guthormsson.

Så har vi igjen en lendmann eller baron, nemlig Jon Ragnvaldsson med segl fra 1297 og 1300. I trekantskjoldet har vi ganske enkelt en skråbjelke omgitt av en bord med taggesnitt. Omskriften er:

[S]IGILL'. IOH[ANNIS FILII] RA[GN-
VALDI].

De neste to segl er for to brødre Audun Vagleiksson og Baard Vagleiksson, som begge var riddere. De hadde ikke samme motiv i sine trekantskjold. Audun Vagleiksson førte en krone over en lilje. Omskriften er: SIGILLUM AUDUENI FILII. UIGLEICHI. Det finnes i alt 7 avtrykk av dette seglet og det eldste er fra 1297.

Hans bror Baard Vagleiksson har i sitt skjold et sjøblad, hvorav det oppvokser et kors. Omskriften er: S' BARDERI. MILITIS: FILII. VIGLEICI. Baard har brukt seglet på tre dokumenter, som også er forseglet av hans bror, nemlig to dokumenter fra 1297 og et fra 1298. At det er to brødre, ser vi av brevene der de betegnes som Vagleikssønner.

Sjøblad, søblad på dansk og sjöblad på svensk, er et av de eldste heraldiske motiver i Norden. I Europa ellers forekommer den også meget tidlig. Det kan se ut som et hjerte eller lindeblad. Men det har en innskjæring som kan ha form av en lilje eller treklover. Det har vært stilt spørsmål om det egentlig var et ornament med uspesifisert betydning. Bømlo i Hordaland fylke fikk i 1980 som kommunevåpen: "Eit sølv sjøblad på raud botn". Bømlo holdt seg den gang til at det forestilte bladet av vannliljen (nøkkerose, nåkrosa, felles navn på arter i planteslektene *Nymphaea* og *Nuphar*) som er svært vanlig i kommunens mange hundre vann og tjern. Men saken er ikke så enkel. Dette heraldiske motivet heter på fransk *feuille de marais*, hvor *feuille* betyr blad og *marais* sump eller myrlende. Men betegnelsen *feuille de nénuphar* forekommer også. Det betyr blad av vannlilje eller nøk-

kerose på norsk og åkande på dansk. Åkande er en planteslekt av åkandefamilien med det vitenskapelige navnet *Nuphar*. Den har to arter, hvor den ene er gul åkande (*Nuphar lutea*). Men til åkandefamilien, for å holde oss til dansk talemåte, hører også nøkkerose (*Nymphaea*), med en art, hvid åkande (*Nymphaea alba*).

Hvis vi nu holder oss til betegnelsen søblad, så har det to betydninger på dansk, nemlig det heraldiske motivet, men også planten søblad med det vitenskapelige navnet *Nymphoides peltata*. Den planten heter på norsk sjøgull og på svensk sjögull. På fransk heter planten *limnanthème*, som er det gamle vitenskapelige navnet på planten.

Slår vi opp på søblad i Den store danske encyclopædi, finner man: "Søblad, *Nymphoides peltata*, vandplante i bukkebladfamilien med 3-10 cm brede, hjerteformede flydeblade. De gule blomster er 3 cm brede, femlappede og frynsede i randen. Søblad dyrkes som prydblade og er forvildet enkelte steder i Danmark i bl. a. gadekær og slotsgrave".⁶ På grunn av de gule blomstene heter planten på norsk sjøgull og på svensk sjögull. Men det før nevnte leksikon har ingen opplysninger om det heraldiske motivet. Da må man gå til gode gamle Salmonsens, som har opplysninger om både det heraldiske motivet og planten. Jeg vil foreslå at vi fortsetter å bruke betegnelsen søblad, sjöblad og sjøblad her i Norden. Det vil jeg oversette til fransk med *feuille de marais*. På finsk heter det vesilehvä og på islandsk lauf.

I følge Gelre-våpenboken, føres sjøbladet av vasaller hos hertugene av Sachsen, Holland, Jülich, Gelre og Mecklenburg. Biskopen av Münster har også lensfolk

som fører sjøblad. Men jeg kan ikke se at det forekommer i England eller Skottland på den tiden. Altså må det på 1300-tallet ha vært et kontinentalt motiv.

Woodward skriver om sjøbladet: "In German Heraldry a charge known as the *nephar* leaf, which resembles a trefoil without a stalk, occurs in the charge of some important coats. This leaf, which is that of an aquatic plant, has given rise to some curious divergences of blazon. It is sometimes found described as a "heart," as the bouterol of a sword; and even as the horns of a species of beetle,— *Schröterhörner!* These variations have been the result of the ignorance of artists who gave themselves licence in depicting a charge of whose true meaning they were in doubt". Jeg er litt i tvil om Woodward helt har klart for seg hvordan sjøbladet egentlig ser ut. The trefoil (trekløveret) er jo bare innskjæringen på sjøbladet.

Vi har et segl fra 1299 for Arne i Grasgarde. Det viser i trekantskjold en fembladet rose, omgitt av tre borger, hver borg med tre tårn. Av omskriften sees kun S' (d.v.s. Sigillum).

Erik (Eilifsson), lagmann i Bergen, hadde et rundt segl, som viser et fartøy med dragehode, som seiler over bølger. På fartøyet er et tårn. Omskriften er: [E]RI[CI LE]GIFERI [BERGENSIS]. Seglet er fra 1299. Dette motivet kan være hentet fra begge sider av Bergens gamle bysegl. Adversen har båtmotivet og reversen har borgen. Borgen brukes i dag som bysegl for Bergen.⁷

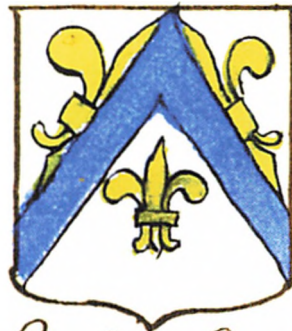
Peter Thomesson førte i sitt segl (1299) kløvd trekantskjold med i 1. felt en halv lilje fast på delingen og i 2. felt en rose (?). Men jeg er ikke sikker på om det er en

rose. Omskriften er: S' PETRI. F[(LII. THO]ME.

Thorlak i Eidsa (på Digradal) førte i sitt segl (1299) i trekantskjold en fra sinister kommende arm som holder et sverd, belagt med en båt og ledsaget i skjoldhodet av to roser. Omskriften er: S' [T]HORLAK..GA.S. Muligens er "båten" et annet motiv.

Sigurd (Ormsson) på Rande førte i sitt segl (1299) i trekantskjold en sparr belagt med syv stjerner, hvorpå langs de øvre sider av sparren ligger to halve liljer. Under sparren en hel lilje. Av omskriften sees bare G av SIGILLUM. Sigurd på Rande var lagmann i Stavanger.

Et våpen som ligner på dette finner vi i en våpenbok fMs 10a i Universitetsbiblioteket i Trondheim for Sigu[r]dar Ormsen. Det viser i sølv en blå sparr hvorpå langs dens øvre sider ligger to halve gull liljer og under sparren en hel gull lilje.

Sigudar Ormsen.

Ill. 2. Våpen for Sigu[r]dar Ormsson. fMs 10a. Universitetsbiblioteket i Trondheim. *Armoiries de Sigu[r]dar Ormsson. fMs 10a. Bibliothèque universitaire de Trondheim.*

Dette er de tolv eldste private segl som er registrert av Huitfeldt-Kaas. I seglene fra 1200- og 1300-tallet finner vi motiver som rose, lilje, løve, hjort, villsvin, ørn, svane, pil med vinger, fabeldyr, våpen som sverd og øks, hode av vær (vedderhode), hjortegevir, stjerner, muslingskall og bruksgjenstander som saks. Videre har vi geometriske figurer som skråbjelke og sparre. Kors forekommer også.

Vi har to ryttersegl for privatpersoner fra 1200-tallet.⁸ Det ene er for den førnevnte Bjarne Erlingsson, et segl med diameter 43 mm. Rytteren bærer der et skjold

med en griff eller drage. Huitfeldt-Kaas skriver: "Ridderfiguren bærer et trekantet Skjold med bred Rand (belagt med korsbladede Roser?), hvori en Griff eller Drage (slgn. Nr. 2 og 1364). Omskriften brutt bort paa nær Bogstaverne ..BER.., første Stavelse i Berkerey (se 2) eller "Bercoi" (se 1364)". En ailette (skuldermerke) kan sees på høyre skulder. Seglet er fra 1297.

Skuldermerker eller aillettes var på mote fra slutten av 1200- og til begynnelsen av 1300-tallet. De viste samme våpenmerke som i skjoldet. Er våpenet et våpendyr, sett fra siden, skal våpendyret

Ill. 3. Seglene til Bjarne Erlingsson og Audun Huggleiksson. Øverst fra venstre: Bjarne Erlingsson (1297), Bjarne Erlingsson (1303, 1307), Audun Huggleiksson (1295), Audun Huggleiksson (1295). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Les sceaux de Bjarne Erlingsson et Audun Huggleiksson. En haut à gauche: Bjarne Erlingsson (1297), Bjarne Erlingsson (1303, 1307), Audun Huggleiksson (1295), Audun Huggleiksson (1295). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

på høyre ailette peke fremover. Politiet i Norge har det norske riksvåpen på hver av skuldrene. Den norske løve på høyre skulder peker fremover. Dette kan sees som en moderne utgave av aillettes. Hos det norske ridende politi, peker riksløven fremover på skaberakkens høyre side.

At det kan ha vært tenkt på en skjoldrand i rytterseglet, ser vi av Bjarnes sekret fra 1303 og 1307. Det er et rundt sekret med et trekantskjold med en griff og med skjoldrand belagt med 11 firbladinger. Omskriften er: +SECRETVM . BERNA-DI . DE . BERCOI. Sekretet har diameter på 27 mm.

Baron Audun Hugleiksson har også hatt et ryttersegl. Her fører rytteren i skjoldet en rose omgitt av en dobbel liljebord, d.v.s. en skotsk double tressure flory-counter-flory. På høyre skulder skimtes en ailette. Omskriften er: + S' AVDEONI HVGLACI: DOI: DE: HEGRENES:. Seglet har en diameter på 42 mm. Det er fra 1295.

Audun har også hatt et rundt sekret fra 1295, 28 mm i diameter, med trekantskjold hvori en rose med dobbel liljebord. Omskriften er: +SECRETVM: ODOENI:. Dette er kontrasegl bak på rytterseglet. Audun var medlem av kongens råd og ble benyttet på sendeferder til Skottland og Frankrike. Han må ha vært egenrådlig og en mann med gode talegaver. Man da hertug Håkon ble konge i 1299 som Håkon 5., ble Audun fengslet. Der ble han sittende innesperret til han 2. desember 1302 ble henrettet ved henging.

I et verk om Audun Hugleiksson skriver Yngve Nedrebø et al: "Audun Hugleiksson hadde ofte vore norsk sendemann i Skottland, og truleg har den skotske kon-

gen som en gest gjeve Audun løyve til å bere liljeborda i våpenet sitt".⁹

Men det kan vel være andre muligheter også. Jeg skrev derfor til Lord Lyon King of Arms, Edinburgh, og fikk svar 05.03.2003 fra Mrs C. G. W. Roads, MWO, Lyon Clerk and Keeper of the Records. Hun skriver at the double tressure flory-counter-flory var kjent i Skottland før 1295. Det forekommer i seglet til kong Alexander III, som ble konge i 1249 og som ble drept i 1285. Liljeborden finnes i våpenet til John, jarl av Caithness i et segl fra sent 1200-tall, som altså er den perioden vi er interessert i. Det forekommer også i seglet til Alexander Dunbar, 3. sønn av Patrick, 7. jarl av Dunbar fra samme periode.

Liljeborden har alltid vært vurdert meget høyt i Skottland og har vært spesielt tildelt av monarken heller enn å være selv-antatt eller tildelt av Lord Lyon uten tillatelse av kongen.

Den store heraldiske forfatter Alexander Nisbet viser at det var to grunner til at en tressure ble tildelt, for det første at man var etterkommer av kongeslekten på spinnesiden, for det andre som et kongelig nådestegn for tjenester utført for konge og land. De fleste adelsfamilier i Skottland som fører liljebord, nedstammer fra en kongelig prinsesse.

Mrs Roads kunne ikke finne noen kongelig tildeling til Audun Hugleiksson eller noen med lignende navn, og kunne ikke angi hvorfor Audun hadde liljeborden. Men de skriftlige kilder kan jo ha vært sparsomme på den tiden.

Men hun skriver videre: "The period of the seal is, of course, as much the same date as the Dunbar and Caithness shield,

and it is, I suppose, possible that if he had been in Orkney or Caithness and had had contact with the Earl of Caithness, he might have seen his shield or seal and liked the double tressure, and on returning to Norway, assumed it”.

Som det fremgår av Mrs Roads' brev, har man ingen dokumentasjon på at Audun har fått tildelt liljeborden av den skotske konge som et nådestegn. Det ser heller ikke ut til at han har hatt gods i Orknøyene eller Skottland og vi vet ikke om han har hatt slekt der. Hans far Huggleiks slekt er ukjent. Det kan derfor ikke utelukkes at han rett og slett har antatt liljeborden.

I det samme verket om Audun Huggleiksson skriver Yngve Nedrebø et al. også: “Audun har vel knapt nokon gong vore til hest i full rustning, ...”. En slik påstand finner jeg underlig. At en mann som har råd til å bygge en stenborg ikke skulle ha råd til å sitte til hest i full rustning, finner jeg urimelig. I Kongespeilet, dette storverket i gammelnorsk litteratur, som må være skrevet i Håkon Håkonssons tid (1204-63) er det nøye beskrevet krigsutstyr for kongens hirdmenn, enten det gjelder krig til fots, til sjøs eller til hest. Her står det: “Denne tilbunaden må han late hesten sin få: han må vera godt og sterkt skodd; salen må vera traust pålagd,

Ill. 4. Drikkehorn (F 329, inv. no. 10537) i Nationalmuseet, København, dekorert med det norske kongevåpen og med svenske og norske adelsvåpen. Foto: Nationalmuseet, København.
Corne à boire au Musée Nationale, Copenhague, décorée des armoiries royales norvégiennes et d'armoiries nobles suédoises et norvégiennes. Photo: Musée Nationale, Copenhague.

vera sterk og høgboga og reidd med sterke gjorder og all annan sal-reide, slik som ei sterk reim midt over salen og ei brystgjord framanfor. Hesten må ein bu såleis både framanfor og attanfor salen, at han ikkje kan verta skadd av våpen, korkje av spjotstikk eller hogg eller annan våpenburd. Han treng òg ha eit godt hestklede, gjort liksom eit panser, av lereft (lerret) som er mjukt og godt svart; for det er godt vern mot alle våpen, korleis det so er prydt utanpå, og so derover ei god hestbrynje”.

Dette er jo nettopp slik Audun er fremstilt til hest i sitt segl. Ringbrynjer var velkjente i Norge helt fra vikingtiden. Da kunne det heller ikke være så vanskelig å fremstille en hestebrynje, da man begynte å kjempe til hest. Som lendmann var Audun pålagt å stille med mannskap om kongen skulle i krig.

I Hirdskræen er anført hvordan en skutilsvein (ridder) skulle være utstyrt, her oversatt til litt eldre dansk: “Hver Skutelsvend skal eige all oc fuld Harniske / først / Spandyne eller Vaabentrøje / Brynie oc der hos Staalhuc / Spiud / Skiold / got sverd oc Buklare / Bryniekraffve / Bryniehoser oc Staalhandske / oc ey diss mindre enten Haandboge eller Lossboge”.

Y. Nedrebø skriver også: “I 1313 skal Bjarne Erlingsson ha hatt våpenskjold med liljebord, like etter at han hadde vore norsk delegasjonleiar på ei reise til Skottland, og brorsonen hans, Erling Vidkunsson, hadde òg fått den på same tida. På den tida var det Robert Bruce som var skotsk konge. Han var bror til den norske enkjedronninga Isabella, og kunne ha gode grunnar for å heidle dei norske baronane”.

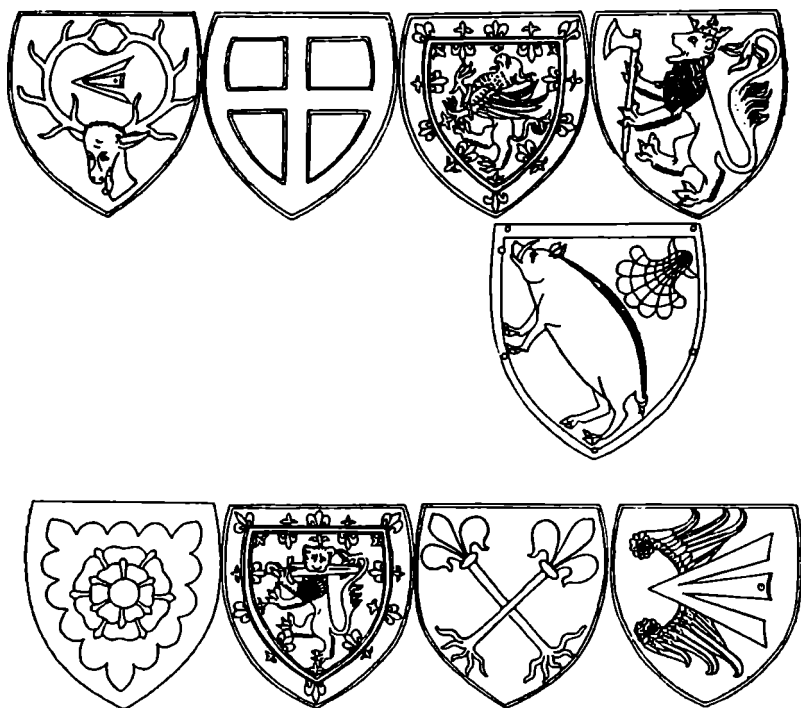
I Danmarks Nationalmuseum finnes to drikkehorn. Det ene hornet er prydet med åtte graverte våpenskjold, som går rundt hele hornet. Et av våpnene nr. 4 fra venstre er det norske kongevåpen, løven med øksen. De andre er svenske og norske adelsvåpen. I tillegg er det under skjold nr. 3 og 4 senere festet et skjold med et villsvin eller galte og et muslingskall. Asgaut Steinnes mener det er våpen for slekten Galtung. Skjold nr. 3 viser en griff omgitt av en liljebord og skjold nr. 6 viser en løve (leopardisert) med i høyre forpote et sverd og som biter i sverdet. Løven er omgitt av liljebord. Asgaut Steinnes skriver at hornet ikke kan være eldre enn våren 1313, men at det heller ikke behøver å være mye yngre. Han mener også at vi her har våpen for Bjarne Erlingsson (nr. 3) og for Erling Vidkunsson (nr. 6). Videre mener han at Bjarne Erlingsson og Erling Vidkunsson fikk liljeborden i sine våpen i sammenheng med sendeferd til Skottland 1312-1313.¹⁰

Men vi har ingen segl for de to nevnte herrer med liljebord. Bjarne Erlingsson har undertegnet en traktat datert Inverness 29. oktober 1312 mellom kong Håkon Magnusson ved sine fullmektiger baronen Bjarne Erlingsson og Ivar Olavsson, kanik i Bergen og på Orknøylene, på den ene siden og kong Robert [Bruce] av Skottland på den andre. Men dessverre, remember til fire segl mangler.

Drottseten Erling Vidkunsson har to segl, det ene fra 1325 og det andre fra 1343. Ingen av disse seglene har liljebord. Huitfeldt-Kaas beskriver seglet fra 1325 slik: “Trekantet Skjold, hvori en mod højre opspringende leoparderet Løve, der i Gabet(?) holder et horisontalt liggende

Sværd. Paa Løvens Bryst hviler et skraatstillet trekantet Skjold, hvori en løve, opspringende mod venstre. Omskriften mangler”. I seglet fra 1343 er en oppreist leopardisert løve holdende i høyre forpote et sverd bak hodet. Det er jo underlig at en som har råd til å anskaffe nytt segl, ikke da har føyet til liljeborden. Han sønn Bjarne Erlingsson d.y. har i sitt segl fra 1347 den samme løven som i farens segl fra 1343, og uten liljebord. Dette er det første seglet vi finner hos Huitfeldt-Kaas, hvor

vi også har hjelm, hjelmtegn og hjelmklede. Hjelmtegnet beskriver Huitfeldt-Kaas slik: “Paa Hjelmen en sittende Løve, der holder Sværdet bag Hovedet”. Omskriften er: SIGILLVM BERNERI . DE . BYERKOY . Man kan spekulere på hvorfor vi har liljebordene på drikkehornet. Er det en politisk mening med det? Eller er det en frukt av gravørens fantasi? Liljeborden i Bjarne den eldres segl, kan være en forveksling med borden med firbladinger. Siden man ikke finner våpen med lilje-

Ill. 5. Tegning av våpnene på drikkehornet. Øverst fra venstre: Gudmar Magnusson, Jon Bjarnesson, Bjarne Erlingsson, Norge, Galtung (villsvinet), Havtore Jonsson, Erling Vidkunsson, Gustav Karlsson, Filip Ulfsson. Tegning av Kari Flem.

Dessin des armoiries de la corne à boire. En haut à gauche: Gudmar Magnusson, Jon Bjarnesson, Bjarne Erlingsson, Norvège, Galtung (le sanglier), Havtore Jonsson, Erling Vidkunsson, Gustav Karlsson, Filip Ulfsson. Dessin de Kari Flem.

III. 6. Fra venstre: Erling Vidkunssons segl fra 1325 og 1343. Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

À gauche: les sceaux de Erling Vidkunsson de 1325 et 1343. Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

bord i Bjarnes og Erlings segl, mener jeg det er god grunn til å være skeptisk.

Det er vanskelig å følge et motiv gjennom flere generasjoner. Men noe har vi da.¹¹ Det kan være passende å nevne våpenmotivet som ble ført av Finne-ætten på Voss i Hordaland fylke. Her ser vi at Peter a Finni (på Finne) førte en oppspringende hjort i sitt segl fra 1303. Omskriften er S. [P]ETRI DE FINNI. Peters sønn Gudbrand "å Finni", førte i sitt segl 1330-33 en gående hjort med et kors mellom hornene. Omskriften er: S' GVDBRANDI: PETRI. Det finnes seglavytrykk fra 1330, 1332 og 1333. En annen slekting av Peter, Erik Erlandsson på Finne beholdt den gående hjorten, men brukte en seksoddet stjerne isteden for korset. Omskriften er: S' ERICI FILI ERLENDI. Seglet er fra 1326.

Senere eiere av Finne hadde andre våpen, men hjorten dukket opp igjen i et

segl fra 1460. Hjorten brukes i dag som kommunevåpen for Voss: "På raud grunn ein opprett sølv hjort".

Vi har også våpenet for Hestbø- eller Hestby-ætten, en av de mektigste stor-

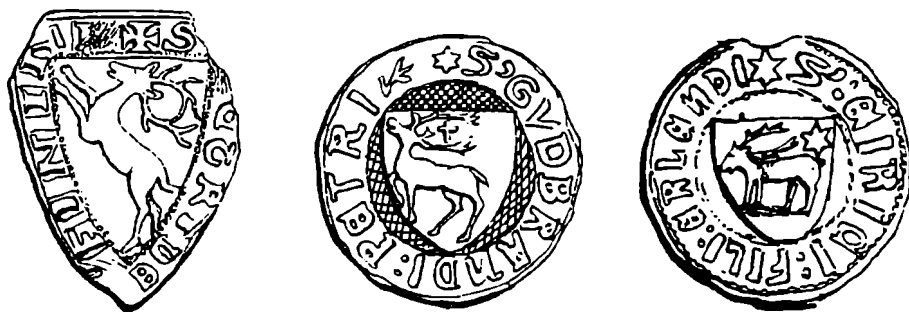

III. 7. Bjarne Erlingssons segl 1347. Sønn av Erling Vidkunsson. Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Le sceau de Bjarne Erlingsson 1347. Fils de Erling Vidkunsson. Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

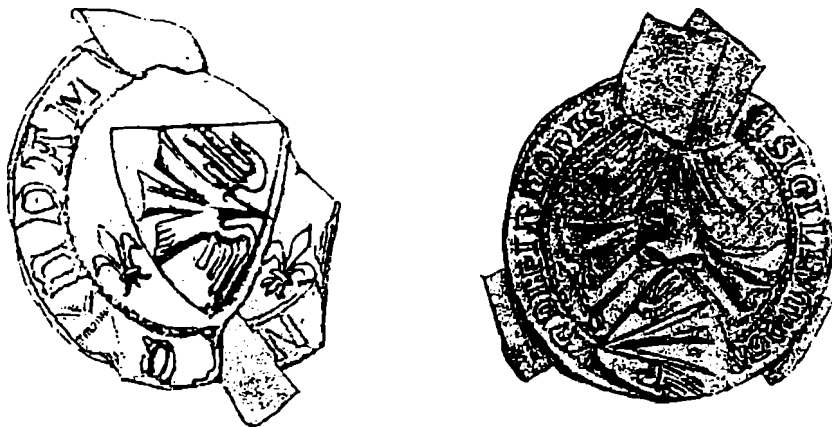
mannsætter i Norge i senmiddelalderen. Den har navn etter gården Hestby på Finnøy i Rogaland fylke. Stamfaren Ogmund Sigurdsson (d. 1320) førte en vinget pil i sitt segl. Motivet ble videreført av sønnen Finn og sønnesønnen Ogmund Finnsson

(ca. 1320-1388). Han var den mest fremtredende mann i ætten, sysselmann i Ryfylke og drottsete. Med ham døde ætten ut. Finnøy kommune i Rogaland fylke fører: "På blå grunn ei vengja sølv pil på skrå oppover".

Ill. 8. Fra venstre: Seglene til Peter på Finne (1303), Gudbrand Petersson (1330, 1332, 1333), Erik Erlandsson (1326). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

À gauche: les sceaux de Peter de Finne (1303), Gudbrand Petersson (1330, 1332, 1333), Erik Erlandsson (1326). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Ill. 9. Fra venstre: Seglene til Ogmund Sigurdsson (1300), (1302), (1306), (1309) og hans sønnesønn Ogmund Finnsson (1370). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

À gauche: les sceaux de Ogmund Sigurdsson (1300), (1303), (1306), (1309) et de son petit fils Ogmund Finnsson (1370). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Baldisholteppet

Vi skal ta for oss litt annet materiale enn segl, og vi begynner med Baldisholteppet, siden det har vært benyttet som emblem for Norsk heraldisk forening.¹² Her har skjoldet et motiv som med litt god vilje kan sees som et heraldisk motiv. Det er det eneste eksempel på billedvev i gobelinteknikk som er bevart i Norden fra middelalderen og et av de få med romansk karakter som er bevart i Europa. Teppet har fått navn etter Baldishol kirke, Nes, Hedmark, hvor det ble funnet etter at kirken ble revet i 1879. I dag befinner teppet seg i Kunstindustrimuseet i Oslo. Motivet er en skjegget mann i lang oppsplittet kjortel ved siden av et tre med fugler, og en rytter med rustning. Det er denne rytteren som har vært brukt som emblem av

Norsk heraldisk forening. Teppet er etter alt å dømme månedsbilder for april og mai. Det er datert sannsynligvis fra 1200-tallet.

Denne dateringen stusser jeg over. Rytteren har nemlig hjelm, skjold og brynjerustning slik vi kan se på Bayeux-teppet. Bayeux-teppet forteller om slaget ved Hastings i 1066. Det dateres til mellom 1066 og 1077, tidspunktet for innvielsen av Bayeux-katedralen. Nu er ikke jeg ekspert på middelaldertepper. Vi skal derfor se hva Hans Dedekam mener om alderen på teppet. Han skriver at "Det er alt tidligere nevnt at ridderens utstyr viser megen likhet med krigernes på Bayeux-teppet. Den lange panserskjorte, som rækker til nedenfor knærne, er efter de franske og engelsk-normanniske sigiller van-

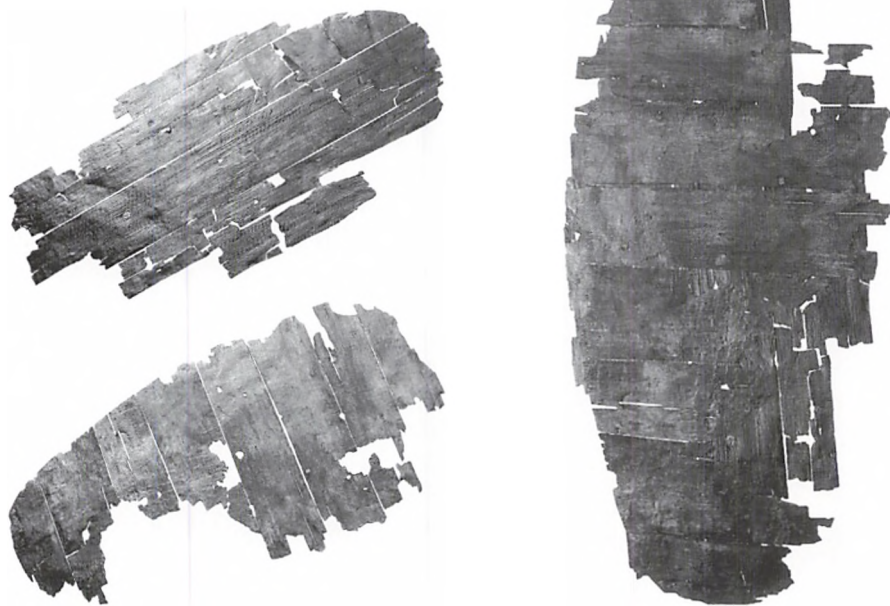
Ill. 10. Baldisholteppet. Mannen representerer måneden april og rytteren måneden mai. Kunstindustrimuseet i Oslo. Datert til andre halvdel av 1100-tallet. Foto: Teigens Fotoatelier A/S. *La tapisserie de Baldishol. L'homme représente le mois d'avril et le cavalier, le mois de mai. Datée de la seconde moitié du douzième siècle. Musée des Arts décoratifs d'Oslo. Photo: Teigens Fotoatelier A/S.*

lig i slutten av 11. og begynnelsen av 12. aarhundrede – til ca. 1130. Den koniske hjelm med næseskjærmen er vanlig indtil ca. 1170 og forekommer sidste gang paa et sigil fra 1196. Det flate drageformete skjold avløses paa kong Stephens' tid (1135-54) av den sylindrisk rundete form. I det store og hele holder den krigerske utrustning sig i hovedsaken uforandret fra slutten av 11. til midten av 12. aarhundrede, da større forandringer indtrær. Vor kriger kan derfor efter sit utstyr uten vanskelighet sies å høre hjemme i det 12. aarhundredes 1ste halvdel”.

Litt senere skriver han: “I en helt annen

retning end ridderens drakt peker som sagt tæppets ornamentik. De to antikiserende border som oventil og nedentil avslutter tæppet tyder nemlig på det 12. aarhundredes 2den halvdel”. Saxtorph nevner at på 1100-talet fikk man en forbedret ringbrynje. Den var tyngre og tettere, men allikevel mer bekvem enn det gamle skjellpanser. Rytteren på Baldisholteppet har det gamle skjellpanser, som må ha gått av mote på slutten av 1100-tallet. Saxtorph daterer dette teppet til 1175.

Aase Bay Sjøvold skriver at Dedekam konkluderte med den mulighet at teppet kunne være vevd i Norge, men ikke før

Ill. 11. Skjold « av kryssfiner » fra arkeologiske utgravninger i Trondheim. Datert fra slutten av 1000-tallet. Vitenskapsmuseet, Trondheim. Foto: Per E. Fredriksen.

Bouclier « en contreplaqué » des fouilles archéologiques à Trondheim. Daté de la fin de l'onzième siècle. Le Musée d'Histoire naturelle et Archéologie, Trondheim. Photo: Per E. Fredriksen.

1180-1190. Hun skriver også at i dag mener man det ikke kan være laget tidligere enn i første halvdel av 1200-årene, og muligheten for at det er vevd noe senere, er tilstede.

Men hun begrunner ikke sin påstand. Det er mulig at impulsene fra Europa kom sent opp til Norge på 1200-tallet, slik at man på 1200-tallet vevet 1100-talls riddere. Men vi skal senere se at ved overgangen fra 1200- til 1300-tall var man svært så motebevisste i Trondheim. På 1000-tallet virker det også som om man fulgte moten.

I Trondheim bygrunn er det funnet et langskjold, som vel må være av samme type som på Bayeux-teppet.¹³ Det dateres til siste halvdel av 1000-tallet. Det består av to lag tynne treplater, hvor det ene laget går på langs og det andre på tvers. Her har vi altså en slags kryssfiner. På det har det igjen vært lagt et lag med lær. Det var på den måten middelalderens skjold ble fremstilt, treskjold hvorpå det kunne være lagt et lag med lær eller pergament. De kunne være forsterket med jernbånd eller jernspiler.

De to treplatene er svært medtatte etter alle de årene i jorden. Kanskje har skjoldet vært brukt i kamp. Da kunne et skjold få hard medfart. I Snorres Håkon den godes saga, lyder et av versene i Håkonar-mål:

De satt der, heltene
Med dragne sverd,
Med skar i skjoldet
Og sundskutte brynjer.
Den hær var ikke
I hugen glad,
Og til Valhall gikk vegen.

Slike bruksskjold var nemlig engangsvare, i motsetning til såkalte praktskjold som ble båret i prosesjoner.

Hvis vi ser på Hylestad-portalen fra Hylestad stavkirke i Aust-Agder på 1200-tallet, ser vi at Sigurd Fåvnesbane bærer det sylindriske rundete skjold som kom i bruk på kong Stephens tid.

Når Anne Kjellberg skriver om Baldisholteppet: "Sannsynligvis fra 1200-tallet, kan være vevet i Frankrike eller England, men muligens også i Norge", må jeg si meg uenig med henne. I Frankrike på 1200-tallet, ville man ikke veve 1000- eller 1100-talls riddere, og heller ikke i England hvor man mottok impulser fra Frankrike. Jeg vil holde på hva Dedekam og Saxtorph skriver. Men nu skal vi se på gjenstander knyttet til bestemte personer.

Gravstener

Vi er på sikrere grunn hvis vi ser på gravstener fra middelalderen. Det finnes gravstener fra sent 1200-tall og tidlig 1300-tall med heraldiske motiver. Vi starter med gravstenen for ridderen Sigurd Brynjulfsson som finnes i Ullensvang kirke i Hardanger i Hordaland fylke. Sigurd hadde vært lagmann i Gulating i Bergen og døde i 1302 eller 1303.¹⁴

Stenen er dessverre meget slitt i dag, siden den har ligget i gulvet straks innenfor kirkedøren. Det er derfor vanskelig å se hva motivet har vært. Men vi er så heldige at Jonas Andersson, en prestesønn og student fra Skånevik i 1626 laget en tegning av stenen. Han hadde fått i oppdrag av Kongen å gjøre optegnelser om runer og minnestener i Bergen stift. Det var i forbindelse med at Ole Worm arbeidet med runer og minnestener i Danmark og

Ill. 12. Tegning av gravstenen til ridder Sigurd Brynjulfsson. Fra Jonas Anderssons manuskript.

Dessin de la dalle funéraire du chevalier Sigurd Brynjulfsson. Du manuscrit de Jonas Andersson.

Norge. Jonas Andersson ble efter 7 år som skipsprest, sogneprest i Broby-Haslev på Sjælland. Der døde han i 1664. Manuskriptet befinner seg i dag i de Arnamagneanske samlinger i København. I 1972 ble manuskriptet utgitt i faksimile. Den avdøde er gjengitt i brynjerustning. Over rustningen har han kjortel uten ermer. I høyre hånd holder han et spyd eller lans. Han har belte om livet, hvor det henger et

sverd. Trekantskjoldet har heraldisk motiv, en bjelke ledsaget av tre liljer. Jonas Andersson var nok ingen "ørn til at tegne", så den runde hjelmen er litt underlig. Men det er ikke godt å si hvor tydelig hjelmen var i 1626. Stenen kan ha vært slitt allerede da. Men det har vel dreiet seg om en tønnehjelm. Jonas Andersson skriver at, "... en Ridder vdi Vlvissvangss Kirskesogn paa en gaard Heder Aga", hadde druknet, og han skriver så: "Men effterdij hoffuedet vor affstøt eller aff fisk affædt der samme Ridders ligg blef fundet, da haffuer dj udi steden for hoffueditt vdhuggitt en hielm med it korss paa, som affritzi[n]gen vdvijser".

Vi heraldikere vet selvfølgelig bedre, at "korset" er den smale åpningen for øynene i en tønnehjelm. På tvers av den har vi forsterkningen av hjelmen som skal ta av for hugg over ansiktet. Det er heller ikke noe "nedslegen visir" på hjelmen, som Olav Kolltveit skriver, hjelmer hvor du kan slå opp eller ned visiret. Men det må ha vært en tønnehjelm. Omskriften på stenen har studenten heldigvis vært flittig med å avskrive: + HER HVILIR HERRA SYGVRÐR EK VAR GVLA ÞINGS LOG MAÐR SON ÞRYDIOLERS A AGA HANS ARTID ER DRIM NOTTOM FIRIR MIKHELSS MESSO. Han døde altså tre dager før Mikkelmesse. Mikkelmesse er 29. september.

Våpenet brukes i dag som kommuncvåpen for Ullensvang kommune: "I raudt ein gull bjelke følgd av tre gull liljer, to over og ein under bjelken".

Herr Sigurd bodde på Aga på den andre siden av Sørfjorden. "Lagmannsstova" i Agatunet er fra hans tid, og der er det skåret inn liljer på karmen over døren.

Dessverre har vi ikke noen dokumenter undertegnet og forseglet av lagmannen.

Vi drar så til Trondheim, hvor vi i Nidaros domkirkes gravkrypt har gravstener som er av heraldisk interesse.¹⁵

Vi har gravstenen for ridder Bjørn Finnsson. Den har jeg omtalt i en bokanmeldelse. Der er det også en illustrasjon av stenen som er datert ca. 1250-1300. På skjoldet er to pælvis stilte rundinger. Men det er vanskelig å avgjøre om det er deler

av et våpenmerke eller bare nagler til forsterking av skjoldet. Innskriften på stenen er: HER : HVILIR : B[IORN : FINS : SON : R[IDDARI].

Men den neste stenen finner jeg mer interessant. Av denne er det bare nedre halvdel og to fragment av øvre halvdel som er bevart. Den avdøde er kledd i heldekkende ringbrynje og med sporer på føttene. Over brynjen er han kledd i kjortel som er festet med et belte rundt livet.

Ill. 13. Ridder Bjørn Finnssons gravsten i Nidaros domkirke, Trondheim. Datering: 1250-1300. Foto: Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

La dalle funéraire du chevalier Bjorn Finnsson dans la Cathédrale de Nidaros, Trondheim. Photo: Atelier de restauration de la cathédrale de Nidaros.

Ill. 14. Gravstenen til adelsmannen Pål (Paulus) i Nidaros domkirke, Trondheim. Foto: Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

La dalle funéraire du gentilhomme Pål (Paulus) dans la Cathédrale de Nidaros, Trondheim. Photo: Atelier de restauration de la cathédrale de Nidaros.

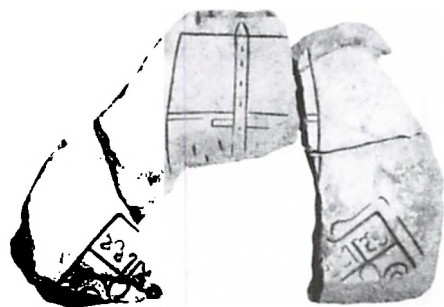
Han har sverd i beltet på venstre side og holder i venstre hånd et skjold med våpenmerke som viser to kroner over en lilje. På skuldrene har han ailletes med det samme våpenmerke og på hodet har han tønnehjelm som vi bare ser litt av.

Rundt kanten av stenen går en skråfas med en innskrift på latin, som bare delvis kan leses.

...BILI.....PROLES : PALVV.....E :
PROBATVS : QVEM . TEGIT : HEC :
MOLES . TIBI . SIT . REX . CELICE .
GRA EM : V....

Innskriften er rekonstruert slik:

Nobilium proles Paulus probitate probatus
qvem tegit haec, moles, tibi sit, rex caeli-
ce gratus.

Ill. 15. Fire fragmenter som viser en lukket hjelm og to ailletes med samme våpen som Pål (Paulus) fører. Nidaros domkirke, Trondheim. Foto: Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

Quatre morceaux d'une pierre qui montrent un heaume fermé et deux ailletes avec les armoiries mêmes que Pål (Paulus) porte. Cathédrale de Nidaros, Trondheim. Photo: Atelier de restauration de la cathédrale de Nidaros.

Det oversetter Øystein Ekroll med:

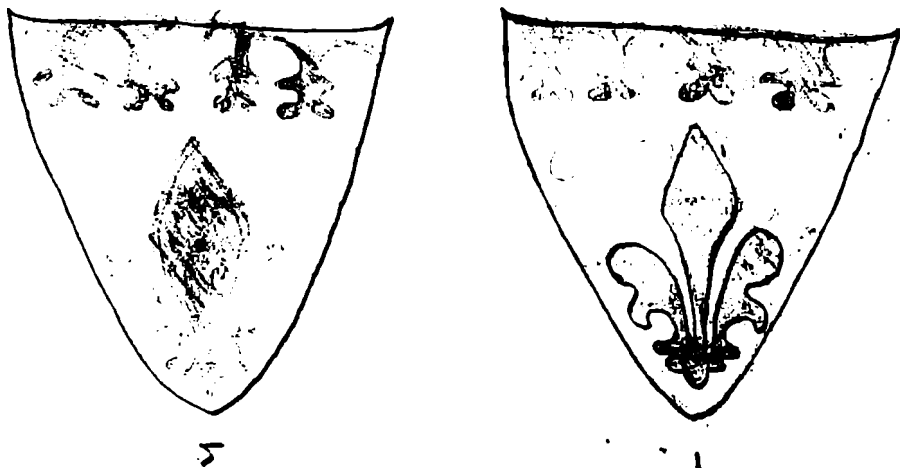
Måtte Pål, ein ætling av edel ætt, dygderik; som denne stein dekkjer, vere deg kjær, himmelkonge.

På 1600-tallet lå stenen ute på kirkegården og var da hel. I 1818 lå nedre del av stenen innmurt i høyalteret. Dette våpen-skjoldet kan ikke knyttes til en person som er kjent fra skriftlige kilder. Billedframstillingen og den latinske teksten viser at dette var en person av høy byrd som kunne stille til krigstjeneste, utstyrt på samme måte som adelsmenn i resten av Europa.

Adelsmannen Pål eller Paulus er fremstilt klar til å stige til hest, enten til kamp eller til turnering. Bare litt av hjelmen er synlig, men det som er bevart viser at det er en tønnehjelm, naglet sammen av tynne jernplater. Stenen er datert til ca. 1300. Den rekonstruerte stenen er 1,95 m, men har vært ca. 2 – 2,2 m lang. Bredden er ca. 0,8 m øverst og 0,5 m nederst.

Det interessante er at det også er bevart fragmenter av en tønnehjelm og to aillettes som viser akkurat samme våpenmerke som på foregående sten, d.v.s. det øverste av en lilje og over den to kroner. Her har altså vært begravet to personer av samme slekt.

Vi skal så en tur til Sogn og Fjordane og Jonas Anderssons manuskript, nærmere bestemt Dale kirke i Luster prestegjeld inne i Sognefjorden.¹⁶ Her skriver Jonas Andersson : “Wdj Bergenstiff J Sognlehn vdi Lysters Prestegjeld J Dalss Kircke, henger tuende skiolde som mand vdi gamle dage brugte vdi Krig; dett første skiold er 5 Siela[n]dsk quarter langt; 41/2 quarter S. bredt, En finger tyckt; dett Andct er 41/2 quarter langt; En alen bredt; oc en

Ill. 16. Tegning av skjoldene i Dale kirke. Fra Jonas Anderssons manuskript. I dag er skjoldene forsvunnet.

Dessin des boucliers de l'église de Dale. Du manuscrit de Jonas Andersson. Aujourd'hui les boucliers sont disparus.

finger tyckt, disse skiolde ere giorde aff tyckt leder som er pappet vdi haabe baade vden og inden; oc med træ vdimellem; Disse skiolde ere forgyldte oc Amelerde [emaillerte) med Brunt paa røtt; dog forgyldingen oc Ameleringen ere mestendels affgaait aff dett 2 skiold, men dett 1 er Aldeliss vskad: samme skiolde ere oc Nogitt krumme: der er ingen som veed huem dem haffuer eyett: ey heller kand nogen andet vjide end di io altid haffuer hengtt vdi samme dalss Kircke". Et dansk kvarter = 156,927 mm. Det vil si at skjold nr. 1 er 78,5 x 70,6 cm og skjold nr. 2 er 70,6 x 62,7 cm.

De to skjoldene er tegnet opp-ned. Begge skjold har samme motiv, nemlig en lilje. Men over liljen har vi, hvis vi ser nøye etter, to kroner. Dette er da samme motiv som Pål fører. Hvem som har ciet disse

skjoldene vet vi ikke. Men kan det være skjoldene til Pål og hans slektning som er begravet i Trondheim?

Det neste våpenmotiv som ligner på Påls våpen, finner vi i seglet til Thorald Sigurdsson.¹⁷ I et trekantskjold har vi en lilje, med på hver side av midtbladet en krone. Omskriften er: S' THORALDI SIGWARDI. Det finnes to avtrykk fra 1389, der han sammen med 19 andre geistlige og verdslige riksråder etter nøyaktig granskning i loven erklærer kong Erik, hertug Vratislavs sønn av Pommern, for Norges arving, og fastsetter nærmere riksarvefølgen i hans mannlige ætt. Men å finne noen forbindelse mellom adelsmannen Pål og riksråden Thorald Sigurdsson er umulig, siden Thorald minst er et par generasjoner senere.

Vedrørende dette motivet vil jeg til slutt

Ill. 17. Thorald Sigurdssons segl (1389). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Le sceau de Thorald Sigurdsson (1389). Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

minne om at Audun Vagleiksson førte en lilje under en krone. Men noen sammenheng her, har vi heller ikke mulighet for å finne ut.

Dette emnet med Pål's gravsten og Thorald Sigurdssons segl fra 1389 har vært behandlet i artikler av både Magnus Mardal, Harald Tusberg og Anders Bjonnes. Bjonnes skriver også om skjoldene fra Dale kirke i sin artikkel. Bjonnes skriver: "Jeg vil ikke her gå inn på Mardals og Tusbergs generelle genealogiske fremstilling, men få komme med noen kommentarer til den heraldiske argumentasjon knyttet til Toralde Sigurdssøns våpen. En argumentasjon som etter min mening ikke bærer preg av tilstrekkelig forsiktighet".

Mardal og Tusberg fastslår at gravstenen over Pål må være lagt over lendmannen Pål Surc som kjennes fra Håkon Håkonssons saga. Det tviler jeg på. Vi vet at i 1277 ble det innført baron- og herretittel for lendmennene. Det går ikke frem

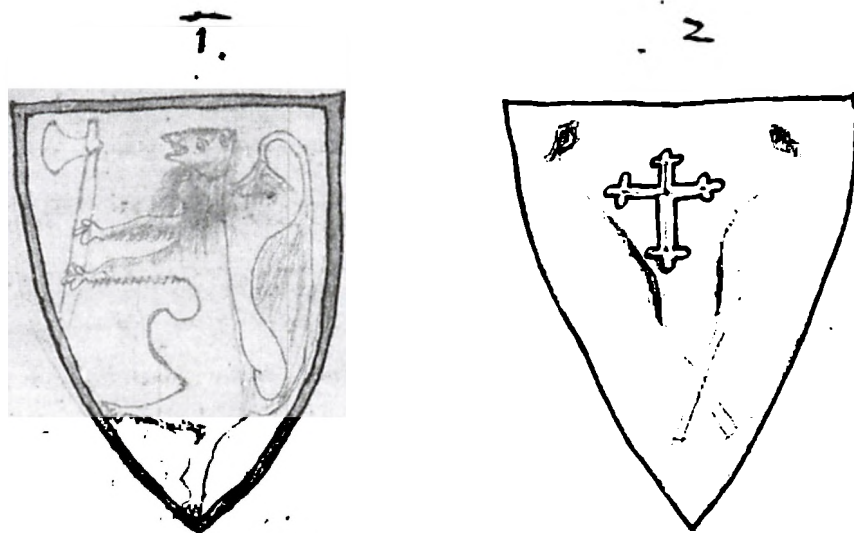
av gravstenen at Pål tituleres herre eller dominus som det ville hete på latin. Vi ser nemlig at på gravstenene til lendmannen Bjarne Erlingsson d.e. og ridderen Sigurd Brynjulfsson har de tittelen HERRA. Pål er bare betegnet som nobilium proles d.v.s. edelt avkom. Pål eler Paulus har nok bare vært væpner.

Våpenet med lilje under to kroner kjennes også fra Ms 4° 597, no. 72 i Universitetsbiblioteket i Oslo. Samme våpen kjennes også fra fMs 10a i Universitetsbiblioteket i Trondheim. Begge steder er det gjengitt med i blått en gull lilje under to gull kroner. I fMs 10a er kronene foret med rødt. Jonas Andersson nevner at skjoldene i Dale kirke var "forgyltde oc Amelerede med Brunt paa røtt". Det kan virke litt uvant med brunt. Men Bjonnes skriver at det kan skyldes oksydering av en opprinnelig metallfarge eller metallimiterende farge. Slik forandring av farve fra hvitt til sort, kjenner vi til fra herredsfoged Jes Thommsens våpenbrev fra 1488.

Ill. 18. Ukjent våpen. fMs 10a. Universitetsbiblioteket i Trondheim.

Armoiries inconnus. fMs 10a. Bibliothèque universitaire de Trondheim.

Ill. 19. Tegning av skjoldene i Gloppen kirke. Fra Jonas Anderssons manuskript. I dag er skjoldene forsvunnet.

Dessin des boucliers de l'église de Gloppen. Du manuscrit de Jonas Andersson. Aujourd'hui les boucliers sont disparus.

I følge brev av 7. mai 2003 fra sogneprest Geir Paulsen i Luster, er ikke skjoldene lengre i Dale kirke.

Jonas Andersson nevner også to andre skjold, nemlig fra Gloppen kirke i Nordfjord i Sogn og Fjordane fylke: "Wdj Bergenstift vdi Nordfiord J Gloppenss Kircke findiss disse tuende skiolde, aff lige saadan materia som di andre tuende for affmalte Skiolde, dett 1 er 5 sielandsk quarter langt, och En allen Siellansk bredt, en fingerss bred tyckt, dette Skiold veed ingen vist huem brugt heller eyett haffuer; dog sagde en Gammel mand sig at vijde, at hans Fader for |- en -| 50 aar forleden tog dette skiold, paa en gaard hoss Gloppenss kircke liggendiss, heder Vcrø og bar dett i kircken, dette 2 skiold er

En Sielandsk all langt, En Norsk allen bredt, en fingerss bred tyckt, dette Skiold sigiss En Ridder /: som haffuer boedt paa en gaard heder Loten:/ att haffue førdt oc eyett vijder veed jngen nogen kundskaff der om".

Det første skjoldet har jo den norske løve med øksen, men uten krone. Steinnes argumenterer for at dette er våpen for hertug Håkon Magnusson, senere kong Håkon 5. Det andre har jeg ikke identifisert.

I følge brev av 2. april 2003 fra sogneprest Olaf S. Gundersen i Gloppen, er ikke disse skjoldene i dag i Gloppen kirke.

I gravkrypten i Trondheim er også fragmenter av en annen gravsten som vel må være fra omkring 1300, eller noe før.¹⁸

III. 20. Gravsten for den ukjente ridder i Nidaros domkirke, Trondheim. Foto: Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

La dalle funéraire du chevalier inconnu. La Cathédrale de Nidaros, Trondheim. Photo: Atelier de restauration de la cathédrale de Nidaros.

Stenen viser en person iført ringbrynje med overkledning (surcoat) uten ermer festet med et belte rundt livet. Hodet er dekket av en tønnehjelm. Hendene er samlet i bønn. Underkroppen er dekket av skjoldet som er dekorert med hans våpenmerke: En hånd fremkommende av sinister skjoldrand, som holder en pokal eller lokkbeger (hanap) med en palmegren ved siden av. På skuldrene har han aillettes med det samme våpenmerke som i skjoldet, men uten palmegrenen. Utformingen av dette våpenmerket er svært uvanlig, og palmegrenen kan tyde på at han har vært på pilegrimsreise til Det hellige land. Rundt hele stenen er det en innskrift. Teksten er norrøn og skrevet med unicaler og ligner lombardisk skrift. Den begynner på øvre del av stenen og går motsols. Vi sendte fotografier av stenen til Riksarkivet i Oslo, for å få tydet innskriften. Vi fikk svar fra seglkonserver Brita Nyquist.

Av teksten kan man lese:

+ HE... .. ÆLIFAN : FAGN.. .ED :
SER : OK : SINUM : HÆLGM : OK :
SEGIUM : DAR : TIL : HINA : HÆ.

Med utfylling skal innskriften trolig tolkes slik:

Her hviler ... måtte Kristus/Gud gi ham evig glede med seg selv og sine hellige menn; la oss dertil si den hellige bønn Pater Noster.

Hjelmen er laget av tynne jernplater som er naglet sammen, slik det tydelig er vist på gravstenen. Det korsformete beslaget rundt øyeåpningen og på tvers av den skal styrke hjelmen og hindre at hugg mot ansiktet skal trenge gjennom hjelmen.

Den nedre del av hjelmen er nesten borte på denne gravstenen. Men det er bevart en liten slis som trolig er en åpning som gjorde det lettere å puste. Nederst til høyre har hjelmen en krøll, og den går ned på midten, som viser at hjelmen trolig var tilspisset på fremsiden.

Det kjennes i dag 6 deler av stenen. Men dessverre mangler delen med navnet på den gravlagte. Gravstensdelene ble funnet i 1888 ved nedtaking av øverste etasje av hovedtårnet på domkirken. Stenen er altså knust og lagt inn i tårnet senest i 1550-årene.

Stenen er datert til ca. 1300. Den måler 1,8 m lang og er 0,75 m bred på midten. I brev fra Riksarkivet skriver Brita Nyquist at de har sett lignende utforming av skjoldmerket i et våpenskjold som er gjengitt i Friderich Rostgaards Norske Vaabenbog, som er fra slutten av 1600-tallet. Skjoldet skal være fra Trondheims kirkegård og ha tilhørt Agatha Monsdatter. Det er ingen datering i boken.

Det er flere som har fått se bilde av stenen og som jeg har diskutert med. I samtale med middelalderhistorikeren Grethe Authén Blom, antydte hun muligheten av at det kunne være gravstenen til en geistlig person, for eksempel en kannik. Hun skriver selv i sin *Norge i union på 1300-tallet*: "Og mens vi er vandt til å tenke oss norske høyere geistlige som noen fredsommelige mennesker, i motsetning til sine militante kolleger i Sverige, kan det dokumenteres at vi nok tar feil i den oppfatning. Også i Norge kunne geistlige stormenn eie full krigsutrustning. Det er testamenter som gir opplysninger om dette.". Hun skriver også: "Gutorm Håvardsson, kannik ved Hallvardskirken i Oslo, testa-

menterer i 1331 sin brorsønn en svart ganger, plate og stålhandsker. I boet er flere andre hester (DN III 160). Mer krigersk er kannik Ogmund Olafsson, Nidaros. I hans testamente fra 1381 (DN II 468) finner vi først "panser, sverd, jernhatt og stålhandsker". Lenger ned kommer et nytt sett: "...det største sverdet jeg eier, stålhandsker, panser, stålhue, benvåpen (=leggskinn)". Men hun skriver også: "På den annen side kan disse spesielle effektene godt ha gått i arv eller vært gjenstand for salg flere ganger før de dukker opp i bevarte brev".

Ved å lete gjennom Huitfeldt-Kaas, har jeg ikke funnet noe segl med lignende motiv som vi ser i skjoldet eller på skuldermerkene. I segluttgaver med geistlige segl finnes riktignok segl fra Bergen og Oslo med alterkalker eller hanaper og med signende hånd som motiv. Men ingen hvor alterkalken holdes av en fremkommende hånd, og langt mindre med et palmeblad. Det er også publisert geistlige segl for Trondheim. Men der finnes ikke

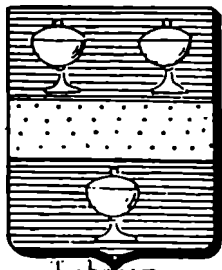
private segl for kannikene. Jeg henvendte meg derfor til Riksarkivet i Oslo for å høre om det fantes private segl for kannikene i Trondheim. Dessverre var det ikke det. Når kannikene i Trondheim har underskrevet samlet på et brev, har de brukt Domkapitlets segl. Ellers stilte Riksarkivet seg tvilende til at vår gravsten kunne være for en geistlig person.

Imidlertid kjenner vi eksempler på geistlige i fullt krigsutstyr. Jeg kan nevne at i våpenboken for ridderne av Det gyldne skinn (Toison d'or), fra 1400-tallet, finner vi avbildet flere franske biskoper til hest og med rustning.

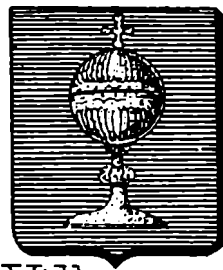
Hjelm, skjold og rustning skulle tyde på en verdslig person. Men våpenmotivet med alterkalk, hanap eller monstran er jo et sakralt motiv. Men den gang skulle mennesker være fromme, så hvorfor ikke et sakralt motiv. Vi finner våpenmotiver som Rietstap betegner som ciborier hos slekter som Brodreis de Kultz i Bayern, Lebrun i Paris og Villanova i Spania. Knud Prange viser også til slekten von

Brodreis de Kultz
Bav.

Lebrun
de Rochemond
(Cte) Norm.

Villanova
Esp

Ill. 21. Våpen med ciborier. Fra venstre: Brodreis de Kultz, Bayern, Lebrun, Paris og Villanova, Spania. Fra Rolland.

Armoiries avec ciboires. À gauche: Brodreis de Kultz, Bavière, Lebrun, Paris et Villanova, Espagne. De Rolland.

Dewitz fra Mecklenburg som fører tre pokaler med lokk. I britisk heraldikk finner vi også våpen med "covered cups", for eksempel Butler. Men det er jo litt spesielt med hånden som holder hanapen i foten av stetten. Dette er en gammel måte å holde et glass eller beger på. I Kirkesamlingen i Vitenskapsmuseet, Trondheim, ser vi på et alterskap fra Fosnes kirke at Sankt Olav holder et rundt ciborium i venstre hånd på denne måten. I dag er det vel først og fremst vindyrkere som holder glasset slik når de smaker på årets vin. Men for uøvete frarådes dette. Man kan lett få all vinen i fanget.

Det er også andre jeg har henvendt meg til. Oberst Charles Hansen i California og ambassadør, dr. Lars Tangeraas peker på likhet med britisk heraldikk med "covered cups". I brev av 05.06.1995 mente den heraldiske kunstner Bengt Olof Kälde at det muligens kunne være et ciborium, "altså ett kärl för förvaring och utdelning av det konsakrerade nattvardbrödet, hostian". Brita Nyquists datering omkring 1300 eller noe tidligere med utgangspunkt i hjelm- og skjoldtype mente han kunne stemme. Aillettes førte også tanken hen på engelsk eller skotsk heraldikk. Han mente også likheten er påtagelig med Sir John Botilers gravsten i St. Bride's Church, grevskapet Glamorgan i Wales. Men om det var snakk om ciborier eller lokkbeger (som tegn på rikshovmesterembetet) kunne han ikke svare på. Han stilte derfor spørsmål om hvordan rikshovmesterembetet ble utviklet i norsk middelalder. Han var i tvil om det kunne være en kannik, og mente heller det måtte være en verdslig person. Han skriver derfor til slutt: "Tror därför att man vågar söka sig över Nord-

sjön, när det gäller att söka förbilder för denne märkliga, heraldisk förstklassiga gravsten i Nidarosdomen. Med tanke på att vid denna tid ännu Orkney, Hebriderna och Man tillhörde Nidarosärkebiskopens kyrkoprovinns, och att handels- och därmed även kulturvägarna sökt sig över dessa vatten, tror jag vi måste tänka i dessa banor, när det gäller Trondheim". Han foreslo derfor å undersøke om det kunne være gravsten fra sent 1200-tall for den norske kongens rikshovmester.

I Norsk historisk leksikon finner jeg under Riksembetsmenn: "Utviklingen av riksembeter var et fellesnordisk fenomen, men embetene kom til å spille mindre rolle i Norge enn i de andre nordiske land. I Norge er det i grunnen bare tale om én r.: drottseten. Drottseten fungerte som kongens stedfortreder i dennes fravær, under formynderstyre eller vakanser. Det var helst i de to sistnevnte situasjoner at embetet spilte noen større rolle. Embetet sto ofte ubesatt. Den siste norske drottseten, Sigurd Johnsson, ble utnevnt av Erik av Pommern 1439 (N. Gl. L. 2. R. I s. 185ff.). Denne mannen tituleres noen år senere som norsk riksforsander (N. Gl. L. 2. R. II s. 4 og 13). Dette synes å være det gamle drottseteembetet i ny skikkelse. Noen år senere finner vi tittelen rikshovmester brukt om det samme embetet, sikkert etter innflytelse fra Danmark. Vi kjenner to norske rikshovmestere før 1537: Hartvik Krummedike (1455-57) og Nils Henriksson (1515-23). Det norske rikshovmesterembetet hadde liten politisk betydning og kan nærmest betraktes som en ærestittel. Til forskjell fra Sverige og Danmark forsvant de fleste hirdembetene ved inngangen til senmiddelalderen".

I Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder finner jeg: "Den norske drottsete var på 1200-tallet en slags første hovmester som stod for det kongelige kjøkken og for anretningen ved kongens bord. I hirdskråen blir drottseten nevnt side om side med kongens skenkjari. Sammen hadde disse to å sørge for at matr og dryckr ble høvelig anrettet i kongens herberge og gård. Drottseten innehadde et av de høyeste embeter ved hoffet, men det stod i rang under kansleren og stallaren. Det er sannsynlig at drottseten beholdt sine funksjoner som kongens hovmester frem til omkring 1300. Men det ser ut til at drottseteembetet deretter økte i rang og betydning". Som tidligere nevnt var Erling Vidkunsson drottsete. Men han levde i hvert fall til 1343, så han kan det ikke være. Ogmund Finnsson (ca. 1320-1388) kan det heller ikke være.

Men vi er ved overgangen mellom 1200- og 1300-tall. Et eventuelt segl etter den gravlagte må være et segl fra 1200-tallet, og der er som vi har sett materialet sparsomt. Den norske konges drottsete (senescallus) Øystein skriver "Efter 13. Jan. 1280" til kong Edward av England. Men på brevet er det bare huller etter seglrem og på baksiden merke etter et segl i gul voks. I en traktat av 28. Oktober 1312 nevnes herr Bjarne [Bernerus] Peff, den norske konges ridder og drottsete (senescallus). Remmer til fire segl mangler. Men dette blir vel for sent igjen.¹⁹

I hvert fall har den gravlagte tilhørt aristokratiet og han behøver ikke nødvendigvis ha vært bosatt i Trondheim. Adelsfolk fra andre kanter av landet kunne godt gravlegges i Nidarosdomen. Det har vært stilt spørsmål om det kan være en utlen-

ding, for eksempel en pilegrim. Men ville innskriften da vært norrøn? Det er synd vi ikke har den delen av gravstenen som inneholder avdødes navn. Antagelig har den delen vært brukt ved restaurering og sitter et eller annet sted i katedralen.

Det ser ut som disse gravstenene har blitt knust og gjenbrukt etter Reformasjonen.

Avslutning

Vi sitter igjen med mange ubesvarte spørsmål. Men ved overgangen fra 1200- til 1300-tall var heraldikken vel etablert i Norge, også den norske personheraldikken. Det norske aristokrati var utstyrt på samme måte som lenger sør i Europa. At det ikke er snakk om bare billedlige fremstillinger, ser vi av Kongespeilet. Der får vi beskrivelse av hvordan en kriger til hest skulle være utstyrt. Ikke bare rytteren, men hesten skulle også være pansret, slik vi ser det på de to private ryttersegler som er bevart.

Vi vet ingen ting om tinkturer på disse eldste seglene, bare for kongevåpenet slik det er gjengitt i Vijnbergen-våpenboken fra siste del av 1200-tallet.²⁰ Jonas Andersson nevner forgylling, rødt og brunt på skjoldene i Dale kirke. Det brune kan opprinnelig ha vært en annen farge, for eksempel sølv som har oksydert. Olavsantemsalet fra ca. 1300 i Nidaros domkirke, Trondheim, viser røde og grønne trekantskjold med gule kors. Baldisholteppets skjold er i svart og gult og med rød bord.

Det kan også være vanskelig å si noe om hvor impulsene til den norske heraldikken har kommet fra. Løver, liljer, roser, sparrer og skråbjelker var felleseie for

helt den heraldiske verden. Audun Hugleikssons liljebord peker vestover. Gelrevåpenboken har ikke registrert sjøbladet i England eller Skottland. Derimot finner vi det på kontinentet, nærmere bestemt Tyskland og Nederland. Impulsene har nok kommet både fra sør og vest.

Noter

1. S. T. Achen: *Gelre-våpenboken og dens danske våbener*. – Heraldisk Tidsskrift 3:23, 1971, s. 105-116; C. G. U. Scheffer: *De svenska vapen i Gelre-vapenboken*. – Heraldisk Tidsskrift 3:23, 1071, s. 117-125; H. Trætteberg: *Det norske kongevåpen i Gelre-våpenboka*. – Heraldisk Tidsskrift 3:234, 1971, s. 126-146; T. Dahlerup: *De holstenske våbener i Gelre-våpenboken*. – Heraldisk Tidsskrift 3:23, 1971, s. 147-152; GELRE B. R. Ms. 15652. Uitgeverij – Editions Jan van Helmont. Leuven 1992, 383s.ill.
2. Norske sigiller fra middelalderen udgivne efter offentlig foranstaltning. Første bind. *Verdslige sigiller, indtil aar 1400*. Udgivne af H. J. Huitfeldt-Kaas. Oslo 1899-1950; Dipl. Norv. V:1, 16 (Basse Guthormsson); Dipl. Norv. II, 39 (Jon Kollr);
3. C. Nevéus, S. Heim och L. Westling Karlsson: *Medeltida småkonst. Sigill i Riksarkivet*. Jvaskylä 1997, 71 s.ill. På side 45 finner vi seglet til Lars Jonsson, frälseman fra 1324, som var av sørmålensk frölseslekt. Han førte en oppreist bjørn med halsbånd; Die Wappen der sächsischen Adels. J. Siebmacher's Wappenbuch. Band 21. Neustadt an der Aisch 1972, s. 20 (Bärenstein); J. B. Rietstap: *Armorial général*. Tome I, s. 351 (Pave Lucius II), 352 (Cadoré d'Estuer); Z. Jakubiec: *Ursus arctos* Linnaeus 1758 – *Braunbär: E: brown bear F: l'ours brun*. – Handbuch der Säugetiere Europas. Band 5: Raubsäuger – Carnivora (Fissipedia). Teil 1: Canidae, Ursidae, Procyonidae, Mustelidae 1. Wiesbaden 1993, s. 254-300; H. A. K. T. Cappelen: *Norske slektsvåpen*. Oslo 1969, s.25; H. Nissen: *Norwegian Heraldry*. Part I. – Heraldry in Canada, vol. XXIX, No. 1, 1995, s. 4-11.
4. G. Schøning: *Beskrivelse over den tilforn meget prægtige og velberømte Domkircke i Throndhjem*. Throndhjem 1762, s. 225; Norske kommunevåpen. Oslo 1987, s. 201 (Bjarkøyætten); T. Bergersen: *Den norske hærs avdelingsmerker*. – Heraldisk Tidsskrift 7:66, 1992, s. 241-256; Diplomatarium Norvegicum II:1, nr. 24 Gautc i Tolga; Regesta Norvegica 1264-1300. II, Oslo 1978, nr. 507. Her betegnes han som Gautc [Erlingsson] i Talgje.
5. O. J. Benedictow: *Norge*. – Den nordiske adel i Senmiddelalderen. Struktur, funksjon og internordiske relationer. Rapport til Det nordiske historikermøde i København 1971, 9-12 august. København 1971, s. 9-44.
6. Den Store Danske Encyclopædi. København 2000, bind 18, s. 475; Salmonsens Konversations Leksikon. København 1927, bind 22, s. 971; Se note 1, GELRE; J. Woodward and G. Burnett: *A Treatise of Heraldry, British and Foreign*. 1892, ny utg. Newton Abbot Devon 1969, s. 321; M. Olsson: *Sjøblad, lindblad eller hjerta*. – Heraldisk Tidsskrift 8:79, 1999, s. 393-411.
7. O. Kolsrud: *Bergens Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag*. Bergen 1921, s. 77-78. Kolsrud mener at både Arne i Grasgarde og Erik Eilifsson har hentet sine våpen-

- motiver fra Bergens bys segl; fMs 10a Universitetsbiblioteket i Trondheim, Sigurd Ormsson.
8. Se note 2, Norske sigiller fra middelalderen.
 9. K. Helle: *Audun Hugleiksson "Hestakorn"*. – Norsk biografisk leksikon. Bind 1, 1999, s. 167-169. Her er hans ryttersegl gjengitt; Y. Nedrebø, B. Gjerland, J. Øyrehagen Sundt [og] S. Årdal: *Audun Hugleiksson; frå kongens råd til galgen*. Førde 2002; Kongsspegelen (Konungs skuggsjá). Oslo 1943, s. 119; Hird-Skraa. Udi ded gamle Norske Sprog / retteligen ofversat paa Danske. Kiøbenhavn 1666, s. 244.
 10. A. Steinnes: *Om dei to eldste drikkehorn i Danmarks Nationalmuseum*. – Norsk slektshistorisk tidsskrift. Bind 21, 1968, s. 201-244; Diplomatarium Norvegicum XIX:1, nr. 481. Brev undertegnet av Bjørne Erlingsson, men hvor seglet mangler.
 11. Se note 2; Norske kommunevåpen. Oslo 1987, s. 155 (Finne-ætten), s. 136 (Hestbø-ætten).
 12. H. Dedekam: *Baldisholtæppet*. Kristiania 1918. 60s.ill; Aa. Bay Sjøvold: *Norsk billedvev*. Oslo 1976, 88s.ill; A. Kjellberg: *Baldisholtæppet*. – Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon. Oslo 1989, bind 2, s. 23-24; N. M. Saxtorph: *Krigsfolk gjennom tiden*. København 1971, s. 182.
 13. S. W. Nordeide: "...De beste bønder i kjøbstæden..." *En funksjons- og aktivitets-analyse basert på gjenstandsmaterialet*. – Fortiden i Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten. Meddelelser nr. 20, 1989, 185s.ill; A. Christophersen og S. W. Nordeide: *Kaupangen ved Nidelva. 1000 års byhistorie belyst gjennom de arkeologiske undersøkelsene på Folkebibliotekstomten i Trondheim 1973-1985*. – Riksantikvarens skrifter nr. 7, 1994, 2 bind; H. Nissen: *Skjold og hjelm i virkelighetens og heraldikkens verden*. – SPOR nytt fra fortiden. 15:2, 2000, s. 44-45.
 14. AM 370 Fol. *Jonas Andersson frå Skånevik om fornminne i Bergen bispedømme 1626*. Faksimile-utgåve ved Asgaut Steinnes. Oslo 1972. 114s.ill; O. Kolltveit: *Odda, Ullensvang og Kinsarvik i gamal og ny tid*. 1963, bind I Bygdesoga, s. 288-299. Her er gjengitt fotografi av stenen som viser at den er helt avslitt.
 15. Ø. Ekroll: *Her hvilir. Nidarosdomens gravsteinsutstilling*. Trondheim 2001. 66s.ill; H. Nissen: *Gravminner i Nidarosdomen*. – Heraldisk Tidsskrift 9:84, 2001, s. 182-185.
 16. Se note 13.
 17. Se note 2, segl nr. 1132; Dipl. Norv. III:1, 484, XVIII, 34; M. Mardal: *Den ukjente hr. Toralde Sigurdsson*. – Norsk slekthistorisk tidsskrift, 1983-1984, XXIX, s. 238-247; H. Tusberg: *Et kongelig sidesprang?* – Norsk slekthistorisk tidsskrift XXXIII, 1991, s. 201-208; A. Bjønnes: *Lilje og kroner. Et norsk middelaldervåpen brukt i en slekthistorisk argumentasjon*. – Norsk slekthistorisk tidsskrift XXXIII, 1991-92, s. 371-386; Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmene. Kiøbenhavn 1787, bind 1. Toralde er her omtalt under "Sivardsen" side 170, og hans våpen gjengitt i pl. XXVI, nr. 110; Se note 7, fMs 10a; H. Nissen: *Blasonering av norske kommunevåpen*. – Heraldisk Tidsskrift 9:84, 2001, s. 129-147. Det som i Jes Thommsens våpenbrev beskrives som "cinc opgehauen witte Tynen", er i dag

- blitt en sortbrun trapppegavl i rødt. Se dette våpenet for Boisen eller Boysen i S. T. Achen: *Danske Adelsvåbener. En Heraldisk Nøgle*. København 1973, s. 490; A. Steinnes: Ein våpenskjold og cit ætteproblem. – Norsk slektshistorisk tidsskrift. XXIII, 191972, s. 1-42.
18. G. Authén Blom: *Norge i union på 1300-tallet*; Se note 2; H. Trætteberg: *Geistlige segl i Nidaros*. – Katalog over den historiske utstilling. 800 års jubileet for opprettelsen av den norske kirkeprovins 1153-1953. Trondheim 1953, s. 41-55; H. Trætteberg: *Geistlige segl i Bergens bispedømme ca. 1250-1530*. – Bjørgvin bispestol. Frå Selja til Bjørgvin. Bergen 1968, s. 63-112, 125; H. Trætteberg: *Geistlige segl i Oslo bispedømme ca. 1200-1537*. – Det Norske Videnskaps-Akademi. Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse, No. 13, Oslo 1977, 159s. ill.; J. Foster: *The Dictionary of Heraldry, Feudal Coats of Arms and Pedigrees*. London 1994, 224s. ill. På side 27 er avbildet Sir John Botilers gravsten fra 1285. Skjoldmerket er tre lokkbeger. Gravstenen skal finnes i S. Bride's Church, Co. Glamorgan. Foster nevner også s. 5 at, ved den første turnering ved Dunstable i 1308, førte Sir Giles Argentine, rødt strodd med korsete kors, tre sølv lokkbeger, Sir John Argentine, rødt tre sølv lokkbeger og Reynold de Argentine, rødt strodd med korsete kors spisse nedentil, tre sølv lokkbeger; Norsk historisk leksikon. Oslo 1990, (Riksbetsmenn) s. 273-274; J. B. Rictstap: *Armorial général*. Reprod. From the 2nd Ed., 1887. London 1965, bind 2, s. 38, 1004; Kulturhistorisk leksikon fra nordisk middelalder. Oslo 1958, bind 3, (Drottsete) s. 338-347; K. Prange: *Havevaserne på Sønderkov eller heraldikkens nytte*. – Mark og montre. Muscerne i Ribe amt. 1993, s. 15-18; H. Nissen: *Arenfeldt, von Dewitz og Urne – eller heraldikkens nytte*. – Heraldisk Tidsskrift 8:71, 1995, s. 33-39; *A European Armorial. An Armorial of Knights of the Golden Fleece and 15th Century Europe*. Ed. by R. Pinches and A. Wood. London 1971, 222 s. ill.
19. Diplomatarium Norvegicum XIX:1, nr. 301, Efter 13. Januar 1280. Den norske konges drottsete Øystein skriver til Edward I om Guido av Montfort, hvem han beklager at han ikke ved tilbakekomst fra Skottland lot ham sette fast, men lover og gjøre sitt beste. Her er tydeligvis drottseten ikke bare hoffembetsmann; Regesta Norvegica III, 1301-1319, nr. 787, 1312 oktober 29. Illgjerningsmenn fra Skottland har gått i land på Orknøylene og fangt herr Bjarne [Berncrus] Peff, den norske kongens ridder og drottsete (senescallus). Han må kjøpe seg fri. Men her er vi vel for langt ut på 1300-tallet.
20. H. Trætteberg: *De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen; Norge, Island, Man og Orknøylene*. – Heraldisk Tidsskrift 2:20, 1969, s. 450-467.

Résumé

Les documents sigillés du treizième siècle sont peu nombreux en Norvège. Hormis ceux de la Maison Royale, le premier sceau armorial en Norvège est celui du seigneur Basse Guthormsson (fils de Guthorm) datant de 1286. Il affirme avoir aidé Arnbjorn de Heimnes à faire son testament. Le chevalier Basse Guthormsson était bailli royal à Stavanger et plus tard à Bergen. Dans son sceau il portait un ours rampant. Cet animal est une figure conti-

mentale, qu'on trouve aussi bien dans l'héraldique allemande que française et espagnole. En Saxe, Bärenstein porte d'argent à l'ours rampant de sable, en Bretagne, Cadoret d'Estuer porte d'azur à l'ours d'argent bridé de sable et en Écosse, Forbes porte d'azur à trois têtes d'ours coupées d'argent, emmuselées de gueules. En Italie Caccia-Memini portait de gueules à l'ours rampant de sable.

Mais il y a aussi d'autres sceaux armoriaires du treizième siècle. Ainsi le baron Bjarn Erlingsson (fils d'Erling), l'homme le plus influent au conseil du roi, portait dans son sceau de 1288: un griffon latéral et reversé tenant en ses serres un oiseau. On a trouvé un fragment d'une grande valeur de sa dalle funéraire dans la cathédrale de Nidaros à Trondheim. Le département de Troms porte de gueules au griffon d'or. En Norvège on trouve un demi-griffon dans l'héraldique militaire.

Huitfeldt-Kaas écrit que le baron Gaute de Tolge portait deux bras issant des flancs tenant un heaume (1288). Il s'agit peut-être d'un autre meuble.

Jon Kollr portait (1297) deux haches d'armes passées en sautoir accompagnée en chef d'une fleur de lis (1297). Il était le bailli du chevalier Basse Guthormsson. Le baron Jon Ragnvaldsson (fils de Ragnvald) portait (1297, 1300) une bande et une bordure engrêlée.

Les frères Audun et Baard Vigleikssønner (les fils de Vigleik) portaient des armoiries différentes (1297, 1298). Le chevalier Audun Vigleiksson portait une fleur de lis accompagnée en chef d'une couronne, et le chevalier Baard Vigleiksson portait une feuille de marais en découpe supportant une croix.

Arne de Grasgarde portait (1299) une rose accompagnée de 3 châtelets à 3 tours ouvertes.

Eirik Eilifsson (fils d'Eilif), juge à Bergen, portait (1299), un vaisseau à la proue sommée d'une tête de dragon et portant un châtelet.

Arne Thomesson (fils de Thom) portait dans son sceau (1299), parti: au 1, une demi-fleur de lis mouvant du parti; au 2, une rose (?).

Thorlak de Eidsa portait dans son sceau (1299), un senestrochère mouvant du flanc empoignant une épée en pal brochant d'un bateau (?) et accompagné en chef de deux roses.

Sigurd Ormsson (fils d'Orm) de Rande, juge de Stavanger portait dans son sceau (1299), un chevron chargé de sept étoiles côtoyé en chef de deux demi-fleurs de lis et accompagné en pointe d'une fleur de lis entière. Nous trouvons les armoiries de Sigu[r]dar Ormsen [Ormsson] dans le manuscrit armorial fMs 10a dans la Bibliothèque universitaire de Trondheim, où il porte d'argent au chevron d'azur côtoyé en chef de deux demi-fleurs de lis d'or et accompagné en pointe d'une fleur de lis du même.

Dans les sceaux des treizième et quatorzième siècles nous trouvons des meubles au sens héraldique: roses, fleurs de lis, lions, cerfs, sangliers, aigles, un cygne, épées, haches, chevrons et bandes.

Bjarne Erlingsson avait aussi un sceau équestre (1297), où il portait un écu au griffon. Dans un autre sceau (1303 et 1307) on voyait un griffon, à la bordure chargée de onze quatrefeuilles.

Nous savons aussi que le baron Audun Huggleiksson (fils de Huggleik) avait un

sceau équestre (1295). Il portait une rose, dans un trêcheur fleuronné. Nedrebø et al. écrivent, qu'il y a lieu de croire que le trêcheur est une augmentation du roi d'Écosse. Notons toutefois que cette augmentation n'est pas documentée. Je suppose que Audun a assumé le trêcheur. Alors que le duc Håkon Magnusson (fils de Magnus) succédait à son frère Erik Magnusson comme roi en 1299, Audun était emprisonné et pendu en 3002.

Au Musée National de Copenhague, se trouve une corne à boire décorée avec des armoiries nobles suédoises et norvégiennes. Bjarne Erlingsson porte un grifon dans un trêcheur et son neveu Erling Vidkunnsen (fils de Vidkunn) porte un lion portant une épée, dans un trêcheur. Toutefois nous n'avons pas de sceaux avec le trêcheur. Les sceaux de Erling Vidkunnsen de 1325 et 1343 sont sans le trêcheur. Je présume que les trêcheurs à la corne à boire est un produit de l'imagination du graveur.

Le fils de Erling Vidkunnsen, Bjarne Erlingsson, portait dans son sceau de 1347 un lion portant une épée. C'est le premier sceau armorial norvégien avec un heaume et un cimier.

Il est difficile de suivre les armoiries à travers plusieurs générations, mais on connaît quelques exceptions. Peter på Finne (de Finne) portait dans son sceau de 1313, un cerf effrayé. Son fils Gudbrand portait un cerf passant avec une croix dans la ramure. Un parent de Peter, Erik Erlandsson (fils d'Erland) portait un cerf passant et au chef senestre une étoile. Les descendants de Finne portaient d'autres armoiries, mais le cerf réapparaît sur un sceau de 1460. Aujourd'hui la municipali-

té de Voss, dans le département d'Hordaland, porte de gueules au cerf effrayé d'argent.

Ogmund Sigurdsson (fils de Sigurd) (mort 1320) de la famille Hestbø, portait une flèche ailée. Son fils Finn et son petit-fils Ogmund Finnsson portaient les mêmes armoiries. La municipalité de Finnøy dans le département de Rogaland porte d'azur à la flèche ailée en bande d'argent.

En Norvège l'héraldique médiévale orne non seulement les sceaux, mais aussi les textiles et les pierres tombales. Nous conservons la tapisserie de Baldishol, tissée dans la seconde moitié du douzième siècle. Sur celle-ci figure un homme qui symbolise le mois d'avril et un cavalier à l'écu qui représente le mois de mai.

Dans l'église d'Ullensvang en Hardanger on découvre la dalle funéraire du seigneur Sigurd Brynjulfsson (fils de Brynjulf) de Aga, juge de Gulating à Bergen. Il est mort vers 1302. Malheureusement la pierre est aujourd'hui très usée, et sa décoration a disparu. Mais en 1626, un étudiant, Jonas Andersson (fils de Anders) en fit un dessin. Chargé par le Roi, il fit la notation des monuments du diocèse de Bergen. Aujourd'hui le manuscrit, dont a été publié un fac-similé, se trouve dans les collections de Arni Magnusson à Copenhague. Le chevalier a un heaume fermé, une armure de mailles ou un cotte de mailles, avec surcot ou cotte d'armes. Il a également une ceinture avec une épée. Dans la main droite, il porte une lance et dans la main gauche un écu avec ses armoiries, une fasce entre trois fleurs de lis. Aujourd'hui la municipalité d'Ullensvang dans le département d'Hordaland

porte, de gueules à la fasce d'or entre trois fleurs de lis du même.

La cathédrale de Nidaros à Trondheim abrite dans sa crypte quelques monuments héraldiques intéressants. S'y trouve la dalle funéraire du gentilhomme Pål ou Paulus. La moitié inférieure et deux fragments de la moitié supérieure ont été conservés. Le gentilhomme a un heaume fermé (heaume plat primitif), une armure de mailles, avec un surcot. Il porte une ceinture avec une épée, et des éperons. Devant le corps est placé un écu armorié, une fleur de lis accompagnée en chef de deux couronnes. Il a aussi des ailettes avec les mêmes armoiries. Le possesseur de ces armoiries est inconnu dans les sources écrites.

Nous conservons aussi quatre morceaux d'une autre pierre qui montrent un heaume fermé et deux ailettes avec les mêmes armoiries que Pål. Il était peut-être son frère ou un autre parent.

Dans le manuscrit de Jonas Andersson se trouve un dessin de deux écus avec les mêmes armoiries de Pål dans l'église de Dale dans le département de Sogn og Fjordane.

Nous avons aussi les mêmes armoiries dans le manuscrit armorial fMs 10a conservé à la Bibliothèque universitaire de Trondheim, d'azur à la fleur de lis d'or accompagnée en chef de deux couronnes du même.

Dans la cathédrale de Nidaros existent aussi des fragments d'une autre dalle funéraire de marbre. La pierre porte une décoration dont le motif est un gisant avec un heaume fermé (heaume plat primitif), une armure de mailles ou cotte de mailles, avec surcot ou cotte d'armes et un écu

devant le corps. Le gisant élève ses mains en prière. L'écu n'est pas complet, mais sa décoration semble représenter un calice, un hanap ou une coupe couverte. Issant de son flanc senestre, une main posée en fasce tient le hanap. À côté du hanap une feuille de palmier est posée en bande. Sur les ailettes, une main posée en fasce issant de flanc senestre et tient un hanap ou une coupe couverte. Il nous restent six morceaux de cette pierre, dont la partie gauche a disparu. Malheureusement nous n'avons pas la partie portant le nom du défunt. La pierre a été taillée vers 1300 ou un peu plus tôt. Pour en déchiffrer l'inscription, on a consulté les Archives Nationales à Oslo. La conservatrice des sceaux, Brita Nyquist, suppose que l'inscription commence à la partie supérieure de la pierre près d'une croix au-dessus du heaume de l'homme. Or, l'inscription court dans la direction contraire à l'usage habituel des sceaux et des dalles, c'est à dire contre l'orbite du soleil. L'inscription est en norrois et écrite avec onciales. Elle ressemble beaucoup à l'écriture lombarde. Voici le texte qui se trouve dans la dernière partie de l'inscription dans l'ordre suivant:

– joie éternelle pour lui-même et pour ses saints? et dit aux ?...

L'étude des lettres et de la forme de l'inscription fait remonter la pierre à 1300 ou un peu plus tôt. Le heaume fermé, l'armure de mailles, l'écu et la mode d'ailettes sur épaules soutiennent cette hypothèse. Des ailettes étaient à la mode à la fin des années 1200 et au début des années 1300. Heaume, écu et armure por-

tent à croire que le défunt était un noble, peut-être un chevalier ou un écuyer. Nous avons en Norvège des sceaux médiévaux dont le motif est un calice, mais il n'existe pas de motifs où une main tient un calice, ni ou une feuille de palmier issant du flanc de l'écu (à côté) du hanap. Il n'est pas sûr que ce soit un noble norvégien. C'est peut-être un noble étranger venu en pèlerinage à la cathédrale. Le hanap sur la pierre ressemble beaucoup aux coupes de la pierre de Sir John Botiller dans l'église St. Bride, Co. Glamorgan, au pays de Galles. Un "bouteiller"

a-t-il visité Trondheim? L'inscription est pourtant en norrois. Il s'agit peut-être de la dalle funéraire du grand sénéchal du roi de Norvège?

Les émaux des armoiries du treizième siècle en Norvège sont inconnus, sauf celles du souverain norvégien. Toutefois Jonas Andersson mentionne que les écus dans l'église de Dale sont d'or et gucules.

L'héraldique en Norvège est venue à la fois de l'ouest (le trêchcur d'Audun Huggleiksson) et du sud, parce que la feuille de marais est un meuble continental.

Tre gamle Cappelen-signeter

Av Hans Cappelen

Et signet skulle bli ødelagt når eieren døde. Det var en skikk fra tidlig middelalder som skulle hindre at noen misbrukte den avdødes signet. Derfor finnes det i dag bare bevart et mindre antall signeter fra middelalderen. Derimot har vi bevart en del signeter fra 1700-tallet og senere. På den tid ble riktignok signeter brukt til å forsegle brev, men signetenes rettslige betydning var redusert, fordi de egenhendige underskriftene var viktigere. Folk flest hadde da enda sine egne signeter. Det ser vi bl.a. av de mange bonde-seglene med bumerker som finnes på dokumenter i arkivene. Den direkte, praktiske bruk av signeter tok stort sett slutt i løpet av 1800-tallet.

Hva er egentlig et *signet*, vil mange spørre i dag. Vi kan svare at det er en form for stempel og at det blir brukt til å lage avtrykk som vi kaller segl. Et slikt seglavtrykk blir til ved å stemple signetet ned i oppvarmet og tyktflytende brevlakk. Segl i brevlakk er blitt brukt fra 1600-tallet og som oftest er de i rød farge. Tidligere var seglene avtrykk i voksklumper eller i et papirstykke lagt over voks. Mens et signet er massivt og varig, er et segl ofte skrøpelig og går lett i stykker. Ikke desto mindre er det bevart store mengder lakksegl fra 16-1700-tallene og lenger opp i tiden. Seglflaten i signeter har inngravert motiver som fremstår i relieff i seglavtrykket. Det vanligste motivet i segl er forbokstaver (initialer), plassert på en enkel eller innviklet måte som et monogram for sig-

netets eier. Forbokstavene kan være enkle og stå sammen med bumerker, symbolske bilder eller andre figurer.

En del segl har våpenskjold og de pleier å stå sammen med små initialer. Jeg skal her se på tre signeter med våpen fra 1700-tallet som ble brukt innenfor min egen familie. Disse signetene er blitt tatt vare på helt opp til vår tid. Jeg har fått dem i hende på hver sin spesielle måte. Hvert enkelt signet har sin egen historie og sine egne særtrekk som får meg til å stille spørsmål – uten at jeg har funnet helt sikre svar.

De tre signetene

Det første og eldste signetet fikk jeg nylig fra en fjern, amerikansk slektning, så det har vært over Atlanterhavet et par ganger. Signetet har opprinnelig hengt i et urkje-de, det har tre sider og stammer fra bruks-eieren Diderich von Cappelen (d. 1762) på herregården Fossesholm i Eiker, Norge. Nedenfor kaller jeg dette for *signetet fra Fossesholm*.

Det andre signetet har vært på avveie i et par hundre år, og muligens har det ligget i jorden. Signetet fikk sivilingeniør Diderik Cappelen, Ulefoss, Norge, for et par år siden i bytte med en kopi av en gammel ovnsplate i jern. Den som han byttet det med, hadde fått tak i det hos en brukthandler. Hvordan det kom dit, vet vi ikke. Siste gang vi kjenner det i familien, er på et brev fra 1787 da det ble brukt til et seglavtrykk. Signetet er nå nokså slitt,

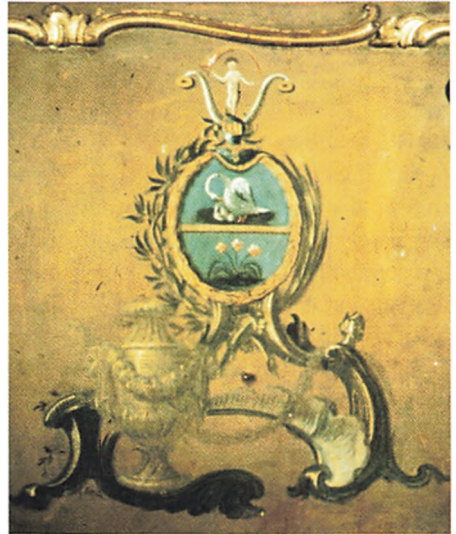
det er av jern og har en stempelflate i begge ender. Sannsynligvis ble dette signetet gravert for de to brødrene Ulrich Friderich von Cappelen (død 1774) og Diderich von Cappelen (død 1794) som levde og virket i Skien, Norge. Nedenfor kaller jeg dette for *to brødres signet*.

Det tredje signetet fikk jeg i 1967 av nå avdøde advokat Camillo Mordt i Fredrikstad, Norge. Han hadde arvet det gjennom mange slektsledd fra brukseier Gabriel von Cappelen (død 1812) som tilhørte slektsgrenen fra Fossesholm. Nedenfor kaller jeg dette for *Gabriels signet*.

Det inngraverte våpenskjoldet

Alle de tre signetene har inngravet familien Cappelens våpenskjold i forskjellig stil, selv om de alle er fra 1700-tallet. Denne formgivningen som varierer, er i samsvar med de eldste heraldiske tradisjoner. Et våpens form skal kunne vekse med stilartene, smak og behag, de materialer som våpenet gjengis i og lignende. Det er et våpens innhold som er og blir det samme. I de tre signetene er våpenets innhold det samme og det er brukt i familien fra år 1683 (Cappelen 1976).

Våpenets hovedelement, skjoldet, er vannrett delt. Det har i øvre felt en pelikan som står i et rede og hakker seg selv med nebbet i brystet ved siden av små fugleunger. Pelikanens merkelige måte å skade seg på, er noe den gjør for å redde ungenes liv, forteller fantasirike naturskrifter fra antikken. Pelikanmoren mater ungene med sitt eget blod, når den ikke finner annen mat, selvom den selv måtte dø av det. En så dramatisk myte som å ofre sitt liv for at andre skal få leve, gjør pelikanen til et passende kristussymbol.

Malt Cappelen-våpen på karetdør. Vognen er fra Diderich von Cappelen (død 1794), Mæla, Skien, og den inngår nå i Norsk Folkemuseums samlinger.

Painted arms on the door of a coach from Diderich von Cappelen (died 1794) which is now in the collections of The National Folk Museum, Oslo.

Vi ser den derfor i kirkekunsten, bl.a. skåret ut på alterringen i Oslo domkirke, som skulptur i domkirken i Lund, Sverige, og mange andre steder

I våpen har pelikanen vært et motiv fra 1300-tallet, og særlig var den populær på 16-1700-tallene. Den heraldiske pelikanen ser ikke ut som den virkelige pelikanen: i våpen har en pelikan svanehals og ørnehode, uten den posen under nebbet som den virkelige fuglen har. I cappelenskjoldets nedre felt er det tre blomstrende roser ved siden av hverandre. Rosene har stilker med blader og de vokser fra jorden, slik at de ser mer ut som et naturbilde enn stiliserte våpenfigurer. Dette er ganske vanlig på 1600-tallet. På cappelenskjol-

dets overkant står hjelmen slik den pleier i personvåpen. Hjelmtypene varierer i våpen-avbildningene. Fra hjelmen henger det et hjelmklede ned langs sidene til skjoldet. Oppå hjelmens isse står hjelmtegnet og det er en naken kvinne som holder et skipsscil over hodet sitt og står på en globe. Skipsseilet er ofte gjengitt som en Danebrogsvimpel. Kvinnen er den allegoriske skikkelsen "fru Fortuna", som ble en populær figur også i Norge under renessansen. På hver side av henne er det et vesselhorn.

Fargene i et våpen er en viktig del av innholdet, men de ser vi ikke i segl som er ensfargede. Riktignok finnes det et skraveringssystem av prikker og linjer som kan angi fargene, men dette systemet er ikke brukt i noen av de tre signetene. Fargene i slektsvåpenet har vekslet en del innenfor slektsgrenene og generasjonene. Vi ser våpenets farger bl.a. på et antependium og en messehagel i Kongsberg kirke. De ble gitt til kirken i 1762 av etatsråd Jørgen von Cappelen (død 1785) og Magdalena Darjes (død 1769) som var hans ektefelle (Thomle 1896, side 121). De eldste kjente fargene i skiensgrenens våpen er malt på en maleriramme i Mælum kirke ved Skien. På rammen står skjoldet til Susanna Anna von Cappelen som døde i 1752 (Thomle 1896, side 50).

Det første signetet: Signetet fra Fossesholm

I mange år visste jeg at dette gamle signetet befant seg i USA, selvom jeg bare hadde sett et par seglavytrykk fra det. Etter hvert fikk jeg vite at eieren var Joan Cappelen Feehan. Hun er en energisk ordfører (mayor) i byen La Cañada Flintridge,

California. Jeg traff henne personlig sommeren 2001 da hun kom til Norge og hadde med seg signetet. Hun oppsøkte røttene til faren, Arthur Sutherland Cappelen. Joan visste godt at farfaren hennes var Frederick Wilhelm Cappelen (død 1921) som kom fra Norge (Thomle 1896, side 133). Han var i sin tid byingeniør i Minneapolis og sto bak byggingen av den broen som nå blir kalt *Cappelen Memorial Bridge*.

Denne Frederik, som han ble døpt, var født i Drammen. Han utvandret til USA i 1880 og han hadde nok signetet med seg på reisen. Allerede da var det et gammelt signet. Vi må tilbake til Frederiks farfars farfar, for å finne den som signetet ble laget for. Da kommer vi til Diderich von Cappelen (død 1762) på Fossesholm (Thomle 1896, side 124). Hans fjerne etterkommer Joan Cappelen Feehan, er en sjenerøs dame. Hun forærte meg signetet da hun fikk høre at jeg var interessert i heraldikk.

Dette lille signetet har hengt i et urkjedde og har mange fine detaljer. Størrelsen

Skisse av signetet fra Fossesholm.
Sketch of the signet from Fossesholm.

er nokså vanlig; høyden er på i alt 5,3 cm inklusive stempeldelen som har tre ovale seglflater, hver på 2,3 x 2 cm. Håndtaket består av flere gjennombrutte ornamenter. Den trekantede stempeldelen er separat og bare festet til håndtakets ornamenter med en stift på hver side. Mellom håndtaket og stempeldelen er det en klemfjær. Denne fjæren kan holde fast stempeldelen som ellers lett ville snurre rundt. Øverst på håndtaket er det en festering på ca. 0,5 cm diameter. Den er faststøpt og i den henger det idag en løs bronsering med en diameter på ca. 1 cm. Antagelig er bronseringen det siste leddet i det urkjedet som signetet har hengt i. Selve urkjedet er for lengst borte.

Diderich på Fossesholm

Signetets første eier var Diderich von Cappelen som døde i 1762 på Fossesholm. Han var en nøktern mann og er kommet litt i skyggen av den mer praktelskende, eldre broren, Jørgen. Det var Jørgen som bygde om Fossesholm til det flotte utseendet som herregården har den dag i dag. Jørgen slo seg opp som kjøpmann og leverandør til sølvverket på Kongsberg, samtidig som Diderich arbeidet sammen med faren, Gabriel von Cappelen (død 1758) den eldre. De to, faren og Diderich, drev de mange sagbrukene på Fossesholm. Diderich var den første i familien som gradvis greide å kjøpe inn mer enn halvparten av de spredte eierandelene i Fossesholm.

Diderich døde allerede 42 år gammel og hans enke var den 30 år gamle Catharina født Bøchmann (død 1807). Hun fikk ikke sitte lenge i fred på Fossesholm. Svogeren Jørgen von Cappelen så nå anled-

ningen. Han truet Catharina med å ta fra henne eiendommen gjennom et odels-søksmål. Hun solgte i stedet eiendommen til Jørgen uten retts sak, et års tid etter mannens død. Catharina flyttet deretter med sin ett år gamle sønn til Larvik som hun var fra, og hun ble senere gift på nytt.

Kan signetet avspeile noe av Diderichs historie? Muligens har vi iallfall et tegn på at Diderich døde uventet. Hvorfor skulle ellers den ene av sidene på signetets stempeldel ikke ha noen inngravering? Det pleier å være gravyre på alle de tre sidene i slike signeter. En skulle ha trodd at den tomme flaten hadde hatt initialene D v C. Kanskje hadde Diderich planlagt å få gravert den tredje siden, men så ble dette avbrutt da han plutselig døde?

Neste spørsmål er om vi kan trekke noen slutninger av at signetet er så enkelt. Flere andre signeter av denne typen er forgylte og noen har en krystall som seglbildene er gravert i. Et slikt signet med årstallet 1753 hadde faren Gabriel. Vi ser at Diderichs signet er mye enklere. Det kan ha sammenheng med at han var forsiktig med å pådra seg unødvendige utgifter etter å gjort de store eiendomskjøpene.

Gravyren på seglflatene

Et annet tegn på at Diderich ville være nøktern, er de symbolene som er gravert på den ene seglflaten. Der er det et såkalt *allegorisk* bilde med mange små figurer. Det sentrale figurmotiv er et bord der det ligger et langt teppe med frynser. På bordet står det et brennende stearinlys og et blekkhus. Ved siden av stikker det ut en hånd fra bildets ene side. Hånden skriver med en fjærpenn på et papirark eller lignende som ligger på bordet. Litt over bor-

det og hånden kommer det ut enda en hånd, men den er fra en liten sky og holder noe som er enten en skål med blomster eller en krone med ring og blader.

Seglflaten er oval og rundt kanten står det med store bokstaver et latinsk valg-språk: DILIGENTIA VIRUM CORONAT. Det betyr noe i retning av "fliden kroner mannen". Tar vi den første bokstaven i hvert av ordene, får vi de samme bokstavene som i eierens initialer: D V C. Valgspråket kan vi tolke sammen med hånden som skriver ved et stearinlys. Da kan en tolkning være at Diderich ville markere seg som en flittig mann som holdt på å skrive med pennen til langt på kveld.

Diderich var sikkert flittig, men han var ikke bare måteholden. Han røkte så mye krittpipe at den ga ham store slitasjemerker på tennene, viser en nyere undersøkelse av hans balsamerte legeme (Solheim 1991, side 528). Etter at Diderich var død, fikk Jørgen satt hans kiste inn i sitt private gravkammer ved Haug kirke i Eiker, der kisten ennå befinner seg.

På den andre stempelflaten i Diderichs signet, har vi slektens våpen med de tre initialene D v C plassert like ved hjelmtegnet. Våpenet er gravert inn i stempelet med en barokk stil og det har skjoldet i en firkantet form med en liten spiss underst. Pelikanen i øverste skjoldfelt har den ene vingen løftet tydelig opp slik at noen av fjærene er synlige. Den andre vingen er derimot bare antydning og vi ser den bak pelikanens lange, slanke hals og det lille fuglehodet. De tre små fugleungene er tydelige og de står sammen med pelikanmoren i et skålformet rede. Våpnet hjelm har bøyer i synsspalten og den står

Seglet til Diderich von Cappelen som døde 1762 på Fossesholm.

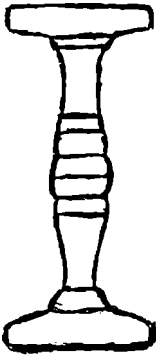
Seal from Diderich von Cappelen who died 1762 at Fossesholm manor.

som vanlig på øvre kant av skjoldet. Rundt halsen på hjelmen er det svakt antydning at det henger et smykke. Fra hjelmen henger det ned et hjemklede med store slyngninger i akantusmønster, slik det var vanlig på den tid.

Det andre signetet: To brødres signet

Vi kommer nå til det neste signetet. På en måte er dette signetet ganske cnestående. Det er nemlig laget for to brødre sammen. Noe tilsvarende signet har jeg ikke sett. Vi kan være sikre på at det var to brødre som hadde signetet. Det ser vi fordi det har inngravert begge navn med store bokstaver: ULRICH FRIDERICH OG DIDERICH VON CAPPELEN.

Dette er ikke den samme Diderich som på Fossesholm og dessuten levde denne Diderich i Skien. Men også i Skien var det flere med samme navn. Et holdepunkt for å finne riktig mann, har vi i slektsvåpenet.

Skisse av de to brødrenes jernsignet.
Sketch of the two brothers' iron signet.

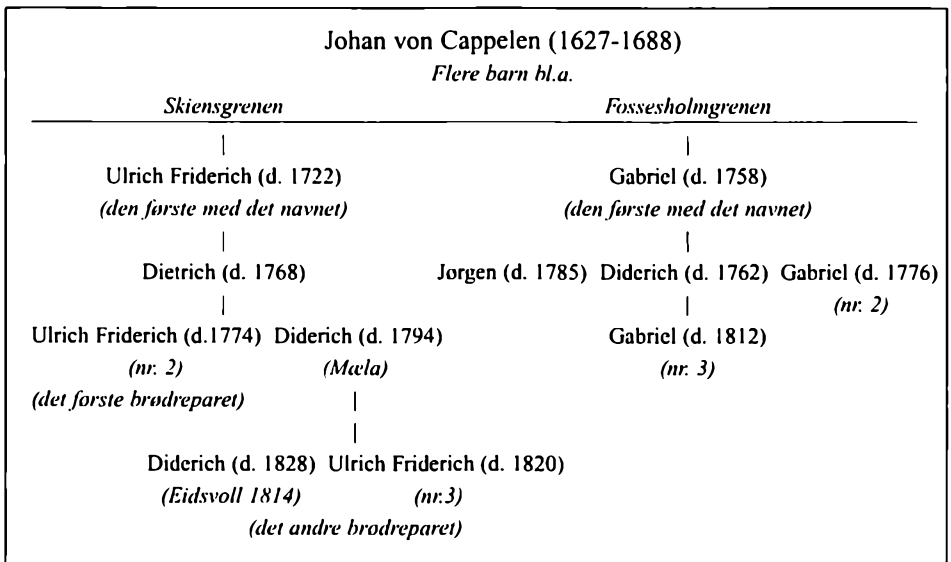
Det er i en stilart som viser at det ble gravert rundt midten av 1700-tallet. Vi ser det bl.a. fordi skjoldet er renskåret, firkantet og med en spiss nederst, mens hjelmkledet har slynginger i barokk stil. På 1700-tallet er det bare to brødrepar Ulrich Fri-

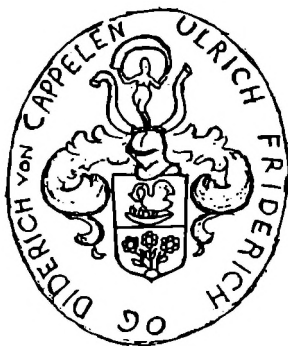
derich og Diderich som er aktuelle som eiere av signetet.

Først ser vi på hvorfor brødrene hadde et felles signet. Var det for å spare utgifter? Nei, forklaringen må være at det var brødre som drev forretningsvirksomhet sammen. Det er altså nærmest et firma-stempel. Vi ser det også fordi signetet har en enkel utførelse. Det kan ikke ha vært ment som en pyntegenstand, men til den daglige, praktiske bruk på kontoret.

Brødrenes navn er inngravert i seglflaten rundt slektsvåpent på den ene enden av signetet. Det kan være at den andre endestykket på signetet har brødrenes initialer inngravert. Der ser vi noen slyngninger som ligner bokstaver, men flaten er dessverre nå så slitt at gravvren er nesten umulig å tyde. Slitasjen kan skyldes at signetet vanligvis ble holdt i denne enden, når det ble stemplet ned i brevlakk.

Slektsoversikt

Brødrene Ulrich Friderich og Diderich von Cappelens segl.
The seal of the brothers Ulrich Friderich and Diderich von Cappelen.

Det andre brødreparet

Det siste seglet vi har fra noen i familien med dette signetet, er fra 1787. Det er på et brev fra den Ulrich Friderich von Cappelen som døde i 1820 (Thomle 1896, side 103). Dette brevet sendte han til broren Diderich von Cappelen (død 1828), den senere eidsvollsmannen fra Skien i 1814 (Thomle 1896, side 75). Ulrich Friderich forseglet brevet mens han var på en reise i familiens skogeiendommer i midtre og øvre Telemark. Han syntes sikkert det var praktisk å ha med seg dette lille signetet på reisen. Signetet har bare en lengde på 5,3 cm, dvs. like lite som signetet fra Fossesholm.

Kan Ulrich Friderich ha mistet signetet på en reise i Telemark? Kanskje ble det funnet igjen der et par hundre år senere. Vi vet ikke og jeg har iallfall ikke sett det minste spor av signetet i kildene etter 1787. Ulrich Friderich brukte for øvrig flere signeter i sin levetid, bl.a. beseglet han i 1793 sin ektepakt med et signet fra oldefaren med samme navn. Senere i livet brukte han dessuten et par våpensgl i em-

pirestil, dvs. med trekantet skjold og blomsterranker, de såkalte *rosenguirlanderne*.

Ulrich Friderich var 17-18 år i 1787 og arbeidet sammen med broren i forretningsvirksomheten til faren. De drev bl.a. sagbruk, trelasthandel, jordbruk og skoger, rederi m.m. Brødrene samarbeidet imidlertid ikke særlig godt. Det mente iallfall Diderich. Allerede mens faren levde i 1793, skrev Diderich forsiktige brev til den yngre broren, Ulrich Friderich, om at han var skeptisk til at de skulle drive forretninger i fellesskap. De to brødrenes skilte da også lag i forretninger snart etter farens død i 1794.

Det er lite trolig at det lille jernsignetet ble gravert for akkurat disse to brødrene. De samarbeidet bare i kort tid og ikke før 1780, mens signetets stilart virker eldre.

Det første brødreparet

Vi går derfor en generasjon bakover. Der møter vi deres energiske far, Diderich von Cappelen (død 1794) som senere ble kalt for "Diderich Mæla". Han hadde et godt og tett forretningsmessig samarbeid med

sin eldre bror. Brorens fornavn var Ulrich Friderich og han levde i årene 1726-1774 (Thomle 1896, side 56). Det er han og Diderich Mæla, som er det første brødrepåret med de to fornavnene.

Disse to brødrene gikk i 1762 sammen og kjøpte det meste av virksomheten til faren, Dietrich von Cappelen (død 1768) i Skien. Han eide bl.a. sagbruk, skipsparter, tobakkspinneri samt jord og skog i Telemark. De to sønnene drev denne virksomheten videre, og de drev den godt. Da Ulrich Friderich døde i 1774, gikk Diderich inn og kjøpte hele hans del av forretningene fra enken, Alison f. Chrystie (død 1786). Trolig lå signetet på deres felles kontor og ble beholdt av Diderich Mæla. Det må nok være derfor hans sønn Ulrich Friderich fikk bruke signetet på brevet fra 1787.

Vi har flere grunner til at signetet må være fra det første brødrepåret. Først har vi den stilen som våpenskjoldet er gravert i. Så har vi rekkefølgen til de inngraverte navnene. Det første navnet er Ulrich Friderich og i det første brødrepåret var Ulrich Friderich den eldste av brødrene. I det andre brødrepåret er Ulrich Friderich den yngste, så derfor ville neppe han ha fått navnet først i omskriften rundt våpenskjoldet hvis signetet skulle ha vært gravert for dem.

Fornavnene Ulrich Friderich i familien Cappelen går tilbake til Ulrich Friderich von Cappelen som døde i 1722. Han kom til Skien ca. 1709 (Thomle 1896, side 44). Han ble født 1668 og var åpenbart oppkalt etter Ulrich Friderich Gyldenløve som i 1667 hadde utnevnt faren, Johan von Cappelen (1627-1688) den eldre, til fogd i Lier (Thomle 1896, side 2).

Det tredje signetet: Gabriels signet

Det siste av de tre signetene er vakkert, godt å holde i og lett å stemple ned i brevlakk. Den øverste delen av signetet er et glattpolert, brunt treskaft. Den midtre delen av signetet er i gulhvitt elfenben. Nederst har signetet en sølv innfatning som ender i en gravert seglflate. Stempel- eller seglflaten er oval og den måler 1,9 cm på det høyeste og 1,5 cm på det bredeste. Gravyren i seglflaten er på det dypeste ca 1,5 mm. Signetet er til sammen ca. 8,3 cm langt.

I signetets bunnplate, seglflaten, er det inngravert bokstaver og slektsvåpenet på vanlig måte. Bokstavene er gravert i øvre del av seglbildet, ved siden av hjelmtcignet med G på den ene siden og v C på den andre. Slektsvåpenet står midt i seglbildet og skjoldet er gravert med sidekanter i buede linjer. Nederst på skjoldet er det en liten rull. Skjoldet er nesten, men ikke helt, formet som en såkalt *kartusj*. Våpenet har derfor ikke en helt utpreget rokok-

Skisse av Gabriel von Cappelens signet.
Sketch of Gabriel von Cappelen's signet.

Seglet som trolig er fra Gabriel von Cappelen som døde 1812 i Holmestrand, Norge.
Seal probably from Gabriel von Cappelen who died 1812 in Holmestrand, Norway.

kostil. Signetets stil er noe annerledes enn den typiske rokokko, f.eks. den vi ser i våpenet på antependiet i Kongsberg fra 1762. Den rene rokokko ser vi også i det våpenet som er meislet ut i et messingbeslag på Jørgen von Cappelens kiste fra 1785, som nå står i hans gravkammer ved Haug kirke i Eiker.

Signetets stil er nærmere 1750 årene og har en overgang fra barokk. Imidlertid har signetets hjelmklede øverst akantus og nederst en liten blomsterranke, og det er mer vanlig for rokokko. Hjelmen har en synsspalte med bevegelig visir og ikke bøyer. Hjelmtegnets fortunaskikkelse holder opp over hodet sitt et smalt, tvunnet tøystykke og ikke et skipseil.

Hvilken Gabriel er signetet fra?

Gabriel er også et fornavn som går igjen i familien gjennom mange generasjoner, helt fra 1600-tallet og opp til vår tid. Den

aller første som hadde navnet Gabriel von Cappelen (død 1758), endte sine dager på Fossesholm (Thomle 1896, side 118). Hans etterkommere kalles derfor ofte for familiens Fossesholmgren. Den første Gabriel har jeg nevnt ovenfor som far til Diderich og Jørgen på Fossesholm. Denne Gabriel var dessuten en yngre bror til den første av skiensgrenen, Ulrich Friderich von Cappelen (død 1722) som jeg omtaler ovenfor.

Sannsynligvis var den første Gabriel oppkalt etter den mektige forretningsmannen Gabriel Marselis. Oppkallingen skjedde nok fordi fogden Johan von Cappelen, som var Gabriel von Cappelens far, hadde vært forvalter for Gabriel Marselis' store eiendommer. Vi kan ikke se at det var noen før dette som hadde navnet Gabriel i familien Cappelen.

Det er nok mulig, men heller tvilsomt, at den første Gabriel von Cappelen eide det signetet som jeg nå har. Stilen i signetets våpentegning passer best med midten av 1700-tallet, det er så. Men vi vet at den første Gabriel allerede hadde et signet med årstallet 1753, og det har dessuten en så å si identisk gravvære. Mitt signet virker nærmest som en kopi av dette. Så hvorfor skulle han ha hatt to signeter med like motiv?

Dessuten hadde han minst enda et signet, men det var riktignok i utpreget barokk stil og med et ovalt skjold. Han og den eldre broren Otto von Cappelen (død 1742), beseglet i 1710 Bragermes byregnskaper, og i begge disse to seglene er det ovale skjold. Det er dessuten bevart segl fra enda et signet med initialene G v C. I disse seglene er våpenets skjold også ovalt og det har hjelmklede i barokk stil. Segle-

nes størrelse er en del mindre enn seglet fra 1710. Trolig stammer dette seglet også fra den første Gabriel.

Vi skal vende tilbake til det signetet jeg har. Muligens stammer dette fra den neste generasjonens Gabriel von Cappelen som døde ugift på Fossesholm i 1776 (Thomle 1896, side 139). Han var bror til Jørgen og Diderich. Vi vet ikke så mye om ham, bortsett fra at han var lillebror i søskenflokket, og at han ble over 189 cm høy (Solheim 1991, side 528). Signetet kan ha blitt arvet av brødrene.

Den tredje Gabriel

Vi har også en tredje Gabriel von Cappelen, når vi kommer enda en generasjon nærmere vår tid. Kanskje stammer signetet fra ham? Denne Gabriel døde i 1812, og han endte sine dager som brukseier på gården Hoff i Hurum (Thomle 1896, side 125). Han var det eneste barnet til Diderich von Cappelen på Fossesholm som jeg nevner ovenfor, og var bare et år gammel da faren døde i 1762.

Likevel fikk den tredje Gabriel også sin glede av Fossesholm: han tok halve gården på odel i 1795 og solgte den igjen bare ett år etter, med en salgsgevinst på ca 20 % (10.000 daler). Fra denne Gabriel har Fossesholmgrenen mange etterkommere også i dag. Han var oldefar til Georgine Martine Marie Cappelen som ble gift med Fritz Lorentzen i Fredrikstad (Thomle 1896, side 132). Dette ekteparet var oldeforeldre til Camillo Mordt som forærte meg signetet i 1967.

Signetet kan ha vært laget for den tredje Gabriel. I så fall er det sannsynligvis gravert som en direkte og bevisst kopi av signetet til den første Gabriel. Da kan signe-

tet tidligst ha vært laget ca. 1781, mens Gabriel var 20 år gammel, og antagelig enda senere, f.eks. da han tok gården på odel i 1795. Men på 1780- og 1790-tallet ville det ha vært veldig sent å få gravert et våpen i en så tidlig rokokkostil som den dette signetet har. På den tid var det mote med en annen type skjold i våpen. Da var det mest trekantede skjold og blomsteranker i stedet for hjelmklede, altså i empirestil. Rokokkostil var derimot vanlig fra midten av 1750-tallet til ut i 1770-årene.

Vi skal huske på at den tredje Gabriel var et enebarn og at faren døde da han bare var et år gammel. Kanskje Gabriel nettopp ønsket å vise en samhörighet med farfaren, Gabriel på Fossesholm? Det kan være grunnen til at han fikk laget seg et signet med en nokså slavisk kopi av seglflaten i farfarens signet.

Andre segl og signeter

Både riksarkivets seglsamlinger og andre seglsamlinger har store mengder lakksegl med våpenskjold fra 16-1700-tallene og senere. En del av dette heraldiske materialet er katalogisert og beskrevet, men langt de fleste seglene er ennå ikke undersøkt nærmere og kommentert.

Det finnes ikke så mange signeter, men noen er bevart på museer og noen hos private. Norsk Folkemuseums samlinger er til dels lagt ut på internett. Der ser vi at det er signeter som ligner alle de tre typene jeg skriver om ovenfor. Helt identiske signeter har jeg likevel ikke funnet. Vi kan nok gå ut fra at signetene verken ble masseprodusert eller serieprodusert på 1700-tallet, selv om finsmedene som laget dem holdt seg til visse typer.

Henvisninger

E. A. Thomle: *Familien (von) Cappelen i Norge og Danmark*. Christiania 1896.

Tore Solheim m.fl.: *Jørgen von Cappelens gravkammer. En odontologisk og antropologisk undersøkelse*. Den Norske Tannlegeforenings Tidende 1991, side 524-530.

Hans Cappelen: *Norske slektsvåpen*. 2. opplag. Oslo 1976. Jfr. omtalen av våpenet og segl fra slekten i Hans Cappelen: *Familien Cappelens tyske opprinnelse. Noen antagelser og hypoteser*. Norsk Slekstshistorisk Tidsskrift 31 (1988), side 378-396.

Hans Cappelen: *Våpensegl og slektspapirer fra Skiens-distriktet*. Norsk Slekstshistorisk Tidsskrift 35 (1996), side 445-463

Summary

A signet shall be destroyed when the owner dies, says the rule of the middle ages. The owner used his signet to make a seal as his signature on documents. No one should be allowed to misuse that signature. In later times people signed with handwriting and their signets could be inherited through generations. To day we have kept several signets with the Cappelen coat of arms engraved in 18th century styles. Each signet has its own story.

The first signet I shall call *the Fossesholm signet* because it belonged to *Diderich von Cappelen* (died 1762) who owned a major part of the estate Fossesholm manor, near Vestfossen in Norway. For about a century the signet had been in the United States, when Mrs. *Joan Cappelen Feehan* from La Cañada Flintridge, California, brought it back to Norway a few years ago. She gave it to me as she knew that I am interested in heraldry and family history. The signet arrived in the

US with her grandfather *Frederick Wilhelm Cappelen* (died 1921) who had emigrated from Norway to the US and was city engineer in Minneapolis. The Cappelen Memorial Bridge is named after him.

It is a little signet, about 5.3 cm tall, and made to wear in a chain. It has three sides with the arms on one side, some allegorical symbols on the second side and nothing on the third. Over the family arms we can see the initials **D v C**, and the arms have shield, helmet, crest and mantling in the baroque style. The allegorical symbols are a table with a candle light on it and a hand writing with a feather on a sheet of paper, all is under a hand holding a coronet. A motto **DILIGENTIA VIRUM CORONAT** is engraved around this motif and it means *diligence crowns the man*. The words start with Diderich's initials **D V C!**

The second signet I shall call *the signet of two brothers*. Their names are engraved around the coat of arms: **ULRICH FRIDERICH OG DIDERICH VON CAPPELEN**. I have never seen another signet with the names of two brothers. The reason is probably that they run a business together, so it was like a company seal. Who were they? We have several brothers with those names from the 18th to the 20th centuries. The style of the arms tells us that they must be one out of two pairs of brothers from the 18th century. They belonged to the Skien branch of the family.

The first brothers Ulrich and Diderich are the most obvious alternative. We see that from the order of the names, because Ulrich (No 2) was the elder and his name

is the first on the signet. Also the baroque style in the coat of arms points in that direction. On the other hand we have a seal made by the signet in 1787 on a letter from the younger Ulrich (No 3). It is most likely that Diderich (d. 1794) had kept the signet from the time he and Ulrich (No 2) had business in common, and that he gave it to his son Ulrich (No 3). While the first Ulrich and Diderich had a successful business together till Ulrich died in 1774, the second pair of brothers did not cooperate well and only had a common business in a few years.

We don't know the story of the signet between 1787 and our time. The signet looks like it might have been lying in the earth for a long time. A collector of iron items saw it in a second hand shop and bought it. When he discovered the Cappelen name, he contacted *Diderik Cappelen*, Holden, and exchanged it with a copy of an old iron plate. This signet is also about 5.3 cm tall. It is evidently made for daily use and is not elaborate as the Fossesholm signet. Both the ends of the signet's handle have a plate for engravings. On the one end we have the arms and names, but on the other end there are some lines that I can hardly identify today – most likely they have been the brothers' initials.

The third and last signet I call *Gabriel's*

signet. It is quite elegant and in a rococo style. The handle is about 8.3 cm tall and made of wood and ivory. It has a silver plate engraved with the coat of arms and the initials G v C. There are three members of the family by the name *Gabriel von Cappelen* in the 18th century. Who could have been the first owner?

It is not likely that the signet was made for the first Gabriel who died in 1758, because we know he had at least two other signets. One of those exists today and the engraving is very similar to the one I have, so why should Gabriel (No 1) have two similar ones? The style in the engraved arms looks like a mixture of baroque and rococo, and that means from the period about 1750-60. That leaves us with the second Gabriel, but we know very little about him – only that he lived together with his brothers Diderich and Jørgen and their families at Fossesholm. The signet might have been from Diderich's son Gabriel (No 3), who was one year old only when his father died. He became a wealthy man and could have had his grandfather's signet copied in the 1780-ties. I got the signet from Camillo Mordt in 1967. He was a descendant of Gabriel's (No 3) great-granddaughter Georgine Martine Marie Cappelen married to Fritz Lorentzen in Fredrikstad, Norway.

Heraldica varia

Andra nordiska heraldik-konferensen

Ingen miljö kunde väl vara mer i samklang med temat *Hur heraldiken kom till Norden* än det mäktiga Åbo Slott, grundlagt på 1200-talet och sedermera en legendarisk Vasaborg. I Bryggman-salen i denna byggnad avhölls den andra nordiska heraldikkonferensen den 30-31 maj 2003, alltså två år efter det första mötet i Kalmar. För att erinra om urgammal nordisk gemenskap nämnde Allan Tonnesen i sin välkomsthälsning unionskonungen Erik av Pomern som residerat här på detta slott.

Efter detta korta tal å Heraldiska Sällskapets vägnar framträdde konferensens värd de facto, Tom C. Bergroth, som med fast hand ledde arbetet under de två dagarna. Sammanlagt sju föredrag hölls, alltså något färre än vid förra mötet – men i gengäld var temat synnerligen komplext. Genomgående framkom hur fragmentariska och svårtolkade själva källorna ofta är, hur fri eller nyckfull utformningen av de heraldiska vapnen tycks ha varit och hur flytande gränserna kan te sig mellan "märke/emblem" eller "sigill" å ena sidan "vapen" å andra. I jämförelse med det första mötet i Kalmar var deltagarna något mindre ivriga att komma med diskussionsinlägg. Snarare än estetiska synpunkter kom specifika tolkningsproblem fram. Bedömningsfrågor om kronologi var legio. Intressanta paralleller kunde iakttagas mellan de olika ländernas utveckling, framför allt Danmarks och Sveriges.

Fyra nordiska länder var välrepresenterade på konferensen – nämligen värdlandet Finland, Danmark, Norge och Sverige – med tillsammans sextio deltagare. Tyvärr hade den ende representanten för Island lämnat återbud. Emellertid var de geografiska gränserna för de fyra nämnda länderna helt annorlunda under 1100-talets senare del och för åtskilliga

århundraden framåt. Om detta fick man en god påminnelse, inte minst under den första dagen när representanter för de fyra länderna framträdde: Nils G. Bartholdy, Lars Tangeraas, Henrik Klackenborg och Anders Segersven.

Danmark, allra närmast kontinenten, kan se tillbaka på en tidig heraldisk utveckling, stimulerad av allianser och vissa mer krigiska kontakter med europeiska dynastier. Detta belystes av Nils G. Bartholdy som tog upp det kungliga vapnet och pekade på en rad intressanta fenomen i anslutning till detta. Han betonade att motsättningen lejon/leopard vid denna tid knappt existerade inom heraldiken, att växlingen ifråga om antal lätt kunde ske (Rikard Lejonhjärta gick till exempel i sitt vapen från två till tre lejon), vidare att lejonet ofta valdes som en medveten politik för att skapa distans till kejsarmakten, symboliserad av örnen, luftens konung. I detta sammanhang underströk han det heraldiska djurets ursprung och parallella användning som emblem. Detta exemplifierades genom Henrik Lejonet som självmedvetet brukade sitt eget tillnamn och dessutom lät resa en staty av ett kraftfullt lejon.

Med utgångspunkt från det danska kungliga vapnet illustrerade Nils G. Bartholdy även hur ambivalenta dess hjärtan är, vilka kan tolkas/framställas som lindblad, sjöblad, flammor eller till och med droppar – ja, rentav utelämnas på skölden. Emellertid förefaller tinkturererna att ha varit klart definierade redan under 1200-talet.

Lars Tangeraas belyste inledningsvis Norges speciella läge vid slutet av 1100-talet som en utpräglad sjömakt baserad på landområden vid kusten och en rad större avlägsna öar. Även om man vid denna tid i landet var bekant med heraldiken, utnyttjades inte dess formspråk förrän relativt sent, framför allt under 1300-talet som innebar en formlig "explosion". I

gengäld förefaller vissa djur och figurer tidigt ha haft en stark ställning antingen som "märke" eller sigill. Återigen har vi då kraftfulla djur som lejon eller örn. Kontakterna med Skottland var täta, inte minst i samband med förhandlingar rörande förmålning alternativt i samband med krig och konflikter. Det förefaller troligt att det norska vapnet i ett givet skede medvetet skapades som ett "motvapen", alltså med motsatta tinkturer, till det skotska. Som observanta forskare ofta kunnat konstatera, användes det heraldiska språket för att "tala", det vill säga manifesteras ett ställnings-tagande, avge en deklaration.

Henrik Klackenbergs utgång för Sveriges del från en strukturering i tre 30-årsperioder – alltså tre generationer ungefär – för perioden 1220-1310, som är heraldikens första sekel. Bland de vapenförande återfinns stora jordägare, lagmän men så småningom även kyrkliga dignitärer. Det välkända "folkungalejonet" med sina strömmar – än i dag i stora riksvapnet – syns redan i den allra första perioden och återkommer senare. I likhet med utvecklingen i Danmark och även det övriga Europa finner man förvånansvärt snabbt de vanliga heraldiska djuren och motiven såsom lejon och lilja. I den andra perioden blir det större variation med t.ex. ängel – i ett klart talande vapen. Ärtligheten förefaller klart etablerad även om den givetvis inte genomförs konsekvent. I det tredje och konsoliderande skedet ser man klart, att t.ex. släktvapen införlivas av biskopar i de kyrkliga ämbetsvapnen.

Allmänt gjorde Henrik Klackenberg den reflektionen, att det förefaller som om Sverige – i likhet med de andra nordiska länderna – helt enkelt övertog ett färdigt system från kontinenten. Omständigheterna kring dessa kontakter är tyvärr svåra att bestämma, eftersom de skriftliga källorna är så få och knapphändiga.

Genom hela konferensen fick deltagarna nyttig repetition av de nordiska ländernas medeltida historia. När turen kom till Finlands föredrag, hållet av Anders Segersven, blev det en rekapitulering av detta lands speciella läge och ursprung. Omständigheterna kring svenskarnas ankomst till kustområdena, kristnandet och förhållandet till Ryssland är svåra att dokumentera men belystes allmänt. De urgamla bomärkenas utseende och roll exemplifierades. Även om Finland fram till 1800-talets början var en del av Sverige kan man naturligtvis rubricera vissa släkter som finska och Anders Segersven tog upp en rad vapen och familjer från senmedeltiden eller ännu senare period. Flera av dessa vapen är starkt talande, åtskilliga av släkterna är sedan länge utdöda. I kavalikaden syntes bl.a. Balk, Djäkne, Agricola och Ljuster.

Den första arbetsdagen avslutades med en intressant visning av Åbo Slott, fokuserad på dess komplicerade byggnadshistoria. Denna rundvandring genomfördes för de svensktalande av Tom C. Bergroth och för de finsktalande av hans kollega Petteri Järvi. När den ljusa nordiska dagen började gå in i sitt slutskede samlades alla till en elegant middag arrangerad i Hertig Johans Källare på Åbo Slott och med Finlands Nationalkommitté för Genealogi och Heraldik som värd.

Under konferensens andra dag fördjupades vissa aspekter på heraldikens tidiga utveckling. Knud Pranges genomgång av de tillgängliga källorna i Danmark manade osökt till eftertanke och flera av hans reflektioner är allmänt giltiga för medeltida studier i Norden. Sigillen t.ex. som ofta återfinns i anslutning till ett daterat dokument – en stor fördel – kan vara fragmentariska och vanskliga att tyda. Att biografiskt knyta samman ett sigill med en person kan vara näst intill omöjligt. Vissa personer

Emblematisk-heraldiskt omsluts deltagarna av den internationella kongressen i Helsingfors 1984, Colloquium Heraldicum Scandinavicum och Åbo stad. Foto: Magnus Bäckmark.

förekommer över huvud taget aldrig i något annat sammanhang än i relation till ett enda sigill. Under 1200-talet räknade Knud Prange med 159 olika sigill och totalt 158 olika personer som kan identifieras med dem, bl.a. den första kvinnan med ett heraldiskt vapen. Vidare tog han i sin diskussion upp bl.a. sigillstammar och gravhällar, vilka ofta är nötta eller skadade. I alla dessa källor förekommer naturligtvis knappast tinkturer. Vissa heraldiska motiv kan dokumenteras en enda gång utan att återfinnas senare i ett annat sammanhang.

Klart uppmuntrande var det att få en kort presentation av två kyrkor med kalkmålningar, i vilka vapenfriser ingår. I Soro klosterkyrka

kan den "randiga papegojan" beskådas – ett vapen som av någon välvillig forskare bedömts vara så tidigt som från mitten av 1100-talet, en uppskattning som ej delades av Knud Prange själv. – I Vår Fru-kyrkan i Århus målades i olika omgångar från och med ca 1340 (ev. ännu tidigare) flera friser med totalt över hundra vapen, i vilka tinkturerna ofta kan urskiljas – trots vissa färgers obeständighet, restaurering etc. Man har inte kunnat fastställa anledningen till varför dessa friser skapades och hur urvalet av de heraldiska vapnen skedde.

Harald Nissen som i sitt föredrag tog upp den äldsta heraldiken i Norge för privatperso-

ner inledde med ett sigill från 1286 – det första – som visar en upprest björn. Emellertid påminde han om att det knappast kan anses vara ett nordiskt djur, vare sig heraldiskt eller biologiskt, eftersom det allmänt förekom i Europa under medeltiden såväl i vapensköldar som i naturen. Raskt införlivade också Norge den sedvanliga europeiska motivskaran med sin egen kultur: lilja, sjöblad, ros, sparre, stjärna.

Under föredragets gång fick publiken bl.a. se ett dryckeskärl från början av 1300-talet och en bildvävnad, Baldisholtapeten, från ca 1200 eller tidigare, vilka illustrerade vissa heraldiska problem. På dryckeskäret återfinns t.ex. en bärd i vilken två vapensköldar med liljebärd tydligt syns – men på ett motsvarande sigill återfinns ej denna bärd. – Kan det röra sig om en ej ärftlig distinktion, förlänad av den skotske kungen, något som Lars Tangeraaas förslag? – Är riddarens sköld på bildvävnaden till sin form en schablonmässig framställning eller återspeglar den en norsk verklighet? – Är det heraldiska vapnet en ren fantasi eller ett existerande vapen?

Harald Nissen tog också upp två exempel på att ett gammalt enkelt och vackert personligt vapen från ca 1300 efter seklers dvala kan återupplivas som t.ex. modernt kommunvapen. I det ena fallet rör det sig om en lagman i Hardanger, vars vapen på en gravhäll lyckligtvis tecknats av en student för några sekler sedan, innan det blivit bortnött. I det andra fallet är det fråga om Riddar Påls gravsten med sina två kronor och lilja från Trondheims domkyrka vilka nu lever vidare. Den lokalhistoriska anknytningen blir på så sätt förstärkt för kommunens invånare i modern tid.

De finska landskapsvapnen – historia och forskning var ämnet för Tuukka Talvios föredrag, där återigen svenskt och finskt hörde

organiskt samman, vilket väl belystes. Givetvis kom då hertig Johan – senare Johan III – och hans vapen in i exposén, liksom det stora gravmonumentet i Uppsala domkyrka över Gustav Vasa, där de svenska landskapsvapnen återfinns, flera just skapade under hans tid eller strax därefter. Björnen och även andra heraldiska djurs betydelse för den svenska heraldiken, enkannerligen de landskap som senare blev nationen Finland, framhövdes i föredraget. Faktiskt kan det finska lejonet i sin nuvarande framställning, alltså riksvapnet, ses som arvtagare till björnen. För övrigt kan ett visst samband mellan djurframställningarna i t.ex. *Carta Marina* och landskapsvapnen inte utslutas. Som andra viktiga källor till forskning om denna heraldik nämndes bl.a. framställningarna i två vapenböcker från marginellt senare tid.

För de ursprungligen svenska landskapen dominerar blått som färg för sköldens fält, medan de genuint finska snarare har rött som ledande färg. Så har också rött i modern tid kommit att uppfattas som Finlands färg, i motsättning till blått som då traditionellt ses som Sveriges. Att det självständiga Finland för knappt ett sekel sedan valde blått och vitt för sin nationsflagga är därför speciellt intressant. Avslutningsvis behandlade Tuukka Talvio kortfattat de moderna länsvapnen, vilka ofta är ett resultat av hänsynstagande till historiska och administrativa omständigheter.

Sammanfattningsvis erhöles en god bild av de nordiska ländernas till synes mirakulöst smidiga övertagande av den europeiska heraldikens speciella idiom, några sekler efter det att vi införlivats med den romersk-katolska kyrkan och dess kultur. Heraldikens språk tycks ha vuxit fram utan hård tuktan, genom konsensus och anpassning till rådande förhållanden ute i världen. Diskussioner, brevkon-

Magnus Bäckmark, Sverige, med Helsingfors-kongressens fana 1984, Torgeir Melsæter, Norge, med Åbo stads fana och Anders Segersven, Finland, med den nordiska heraldikkonferensens fana. Foto: Per Olsen.

takter och förhållningsorder går knappast att spåra. En modern forskare kan peka på flytande gränser i de heraldiska motivens antal eller instabil utformning, vacklande bruk i fråga om ärfthlighet, övertagande av moderns istället för faderns vapen, nyckfulla variationer av tinkturer och så vidare, men denna vildvuxna frihet i Norden är sannolikt inte anmärkningsvärd i ett europeiskt perspektiv. Tydligt kände man starkt den speciella friheten att projicera sin personliga, korporativa eller nationella identitet genom heraldiken. Även förhoppningar, pretentioner och hot kunde uttryckas heraldiskt. – En så raffinerad psykologisk krigföring åstadkoms knappast numera.

Till sist avslutade Allan Tønnesen konferensen med att framföra ett hjärtligt tack till Finlands Nationalkommitté för Genealogi och

Heraldik och Tom C. Bergroth för deras goda värdskap samt till Nils G. Bartholdy, som ansvarat för det vetenskapliga programmet. Föredragshållarna uppmanades att snarast skicka in sina texter och bilder för publicering i *Heraldisk Tidsskrift* och sällskapets webbsidor. Publikens uppmärksamhet skärptes när Geir Helgen begärde ordet och informerade om att han tillsammans med norska kolleger har accepterat, att under våren 2005 stå som värd för den tredje nordiska heraldikkonferensen med temat *Nordisk unionsheraldik sedan 1300-talet*. Detta evenemang kommer att äga rum i Oslo, närmare bestämt på Akershus – en borg från 1200-talet där historiens vingslag säkert kommer att kännas lika starkt som på Åbo och Kalmar Slott.

Marianne Sandels

Genmäle

till Lars C Stolt:s recension av *Skandinavisk Vapenrulle 2001*

Recensent Stolt har kritiskt granskat senaste SVR-häftet för 2001 och funnit en hel del som tål att diskuteras både när det gäller vapnens formgivning, motiv och inte minst de åtföljande beskrivningarna. Jag måste tyvärr ge honom rätt i många fall.

Som redaktionsmedlem vill jag försöka skylla på en del omständigheter. Stiftelsens strävan har varit alltsedan starten 1963 att utan vinstintresse, och som det heter i företalet "Heraldisk sakkunskap, strikta och orubbliga publiceringsprinciper är vägledande för arbetet". Under detta häftes tillblivelse har en del tråkiga händelser inträffat. Så har vår framstående blasoneringsexpert jur.kand. Christer Bökwall varit svårt sjuk och avlidit, varför han inte hade möjlighet att slutgranska detta häfte, något som vi också meddelade som *nota bene* i slutet av häftet.

Nu har vi kompletterat och förstärkt vår redaktion och Heraldiska råd inför framtiden. Därmed inte sagt att vi i fortsättningen blir helt felfria.

Så till Stolts kritik. Han underkänner tre vapenformgivning, och jag måste hålla med honom. Att verka för god heraldisk konst är en av Stiftelsens huvuduppgifter. Men ett vapen kan trots dålig formgivning av olika anledningar ändå vara korrekt blasonerat.

När det gäller ram eller tass så har vi den adliga ätten *Leijonram*, som har en lejonass, som kallas ram i sitt vapen från 1647. Så har vi bl.a. Gyllenram och Ramsvärd, vars vapenbilder ingår i deras namn. Vi har även *Björnram*, vars tass kallas ram.

Nu är det ju så, att en blasonering kan vara korrekt på mer än ett sätt, bara man följer heraldisk nomenklatur. Sedan finns det ju även

många dåliga vapenbeskrivningar tyvärr. Vår strävan blir att göra vårt bästa framöver. Att tala om en "störtad sexuddig stjärna" är fel.

I vapen DUFVA är uppgiften "i bjälke" onödigt, men kan väl ej missförstås. En normal placering av en figur bör ej anges.

När det gäller nya heraldiska figurer, bör man vara försiktig. I fallet DANCKLER är den örnhövdade sfinxen en nykonstruktion, men återgår på Lunds universitets yttre skulpturutsmyckning. Valet av vapenfigur kan även medföra kritik. Innovationer, när det gäller vapenfigurer, kan vara berikande, om man håller sig till tidlösa föremål eller kombinationer av sådana. Det kan röra sig om dålig smak kan tyckas. Ett finger kan ha medeltida ursprung. Smaken förändras genom seklerna. Det finns många exempel härpå. I Bergshammarsvapenboken från mitten av 1400-talet finns t.ex. en släkt, vars vapen visar ett par vita kalsonger med gyllene sprund. Släkten, som fortlever, har lagt av kalsongerna och för nu två sparrar.

Stolts kritik är i stort konstruktiv, och vi bör ta till oss den för SVR i framtiden.

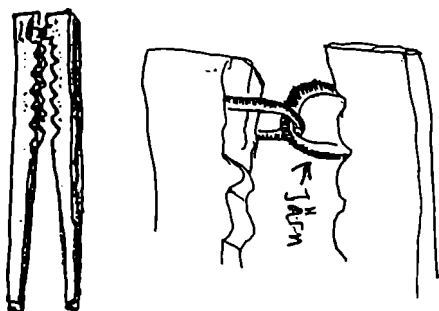
Jan Raneke

brens – nosklämma – broms

Detta inlägg utgör ett komplement till min artikel "Linbråka-nosklämma-gäddkäft" i Heraldisk Tidsskrift nr 64/1991. Nosklämmen eller bremsen är ett medeltida bruksföremål, som numera är så gott som okänt. Verkytet finns inte omnämnt i moderna uppslagsverk, ej heller i Kulturhistoriskt Lexicon för nordisk medeltid. I en äldre upplaga av Svensk Uppslagsbok (1938) beskriver dock en stuteriveterinär V. Müller detta föremål sålunda:

"Brens el. broms kallas ett tvångsinstrument, bestående av en 20 cm lång träpinne, i vars ena ända är fästad en ögla av ett grovt snöre, vilken ögla lägges om hästens överläpp

och tillvrides med träpinnen. Den smärta, som därvid framkallas i den särskilt känsliga överläppen, tvingar djuret att stå still och avleder dess uppmärksamhet från operationer el. smärtsammare undersökningar å andra kroppsdelar: Det gives även bremsar av metall i form av en tång, s.k. tångbremsar: Den polska b. är synnerligen effektiv och består av en snara av fingertjockt rep, som läggs i hästens mun, fälles över nacken och åtdrages med en tvärstav; den användes på hästar, som ligga fångslade för operationer; för att avledda deras uppmärksamhet från operationsfältet. Nötkreaturbremsarna äro av metall och saxformiga och anläggas så, att de båda tångkräufarna gripa om nässkiljeväggens nedre del, som är särsk. känslig."

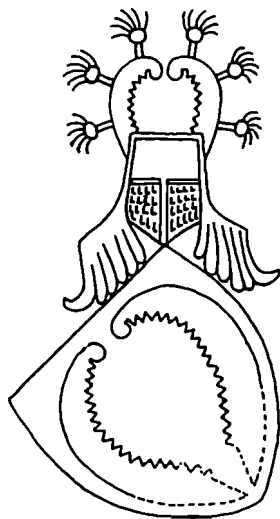
Denne brems från Jämtlands läns museum är ursprungligen en gåva från Haga by i Lockne socken.

Den är av björkträ och har en längd av 33,6 cm. Som synes är den tandad invändigt och skänklarna är förenade upptill medelst järnkrampor.

Verktyget har under tidernas lopp varierat till utseendet och även rent geografiskt. Att bremsen kunnat bevaras beror säkerligen på att den kommer från ett reliktområde.

Skänkt till museet 1932. När bremsen tillverkats och använts finns ingen uppgift om.

Då nosklämman eller bremsen använts som heraldisk bild i talrika medeltidsvapen, är det av intresse att veta mer om detta unika verktyg. I samband med min artikel i H.T. 1991, lät jag frågan gå till bl.a. arkeologer och muscifolk, om det finns något exemplar av nosklämman bevarat bland muscernas samlingar. Nu år 2003 har jag äntligen fått svar på min förfrågan. Det är f.d. länsmuseumchefen vid Västerbottens museum i Umeå Anders Huggert, som funnit en nosklämman bland samlingarna på Jämtlands länsmuseum i Östersund (inv. nr. 13.588). Han har gett mig bilder och följande information:

Här en nosklämman från en annan tid. Den utgör vapenbild för Gustav Svensson Klint k. 1320-1348, som bodde i Västerplana socken på Kinnekulle i Västergötland. Bilden är från hans gravsten i Varnhem.

Jan Raneke

XX. internationella kongressen i vexillologi

För första gången anordnades i Stockholm en internationell kongress i det heraldiken angränsande och delvis överlappande ämnet vexillologi. Det var Nordiska Flaggsällskapet som tillsammans med Armémuseum stod som värd. Initiativtagaren var sällskapets vice ordförande Gustav Söderlund från Finland. Mellan den 28 juli och den 1 augusti 2003 samlades ett 100-tal delegater från 28 länder i ett sommarfagert Stockholm med tropiska nätter för att diskutera alltifrån vexilla på vikingafartyg till finländska scoutfanor.

Öppnandet av kongressen på Artillerigården var pampigt. Sedan Livgardets dragontrumpe-tarkår inmarscherat, förklarade presidenten i FIAV, den internationella federationen för vexillologi, Michel Lupant, kongressen öppnad. Därpå hissades kongressens flagga på sex flaggstänger till tonerna av *Svenska arméns paradmarsch*, varvid de fyra officiella fanorna och de många deltagande flaggsällskapens fanor togs till givakt. Kongressens flagga (ill. 1) var en travesti på den svenska flaggan, i vilken korset utgöres av gult tågvirke, som bildar den sk vexillologiska knuten, och det övre inre fältet är försedd med Stockholms S:t Eriks-huvud. En ny marsch *Marcia Vexillum*, tillägnad FIAV, uruppfördes därpå och partituret överlämnades av kompositören Harry Sernklef till Michel Lupant. Vid avslutandet av kongressen nedhalades flaggorna under medverkan av samma musikkår, som nu uppträdde till häst.

Kongressen bjöd på 28 föredrag och tre paneldiskussioner. Programmet var föredömligt planerat av Jan Oskar Engene, som hade sett till att det visuella materialet kom till sin rätt, nog så viktigt då det gäller fanor och flaggor, och att tiderna hölls.

Kanadensaren Kevin Harrington talade om nordiska element i nordamerikanska flaggor och om nordiska flaggor i Canada och USA. Han håller dessutom på att skriva en bok om Sveriges historia i över 300 flaggor och har delvis till och med lärt sig svenska. Den rika kommunala flaggkulturen i Tjeckien, Kroatien och Ukraina speglades vidare i föredrag. Tjeckien är indelad i inte mindre än omkring 6000 kommunala enheter, som skall ha vapen och flaggor, varav omkring 2000 hittills komponerats.

Av de föredrag som sysslade med enbart en huvudmans symboler och flaggor kan nämnas Michel Lupant, som behandlade den kortlivade staten Katangas vapen och flaggor. Den unge amerikanske vexillologen Mason Kaye beskrev hur hans stad Portland i Oregon efter många turer fått en flagga, faktiskt med ett nästan nordiskt kors (ill. 2). Jämfört med alla dessa amerikanska flaggor med huvudmannens sigill är den föredömlig, även om den knappast, som det påstods, uppfyller kravet att kunna återskapas i minnet.

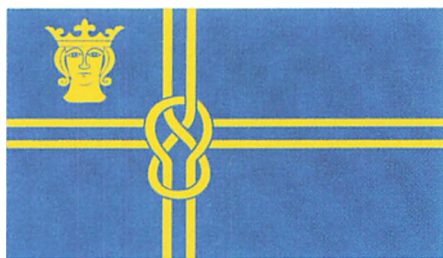
Emellertid saknade man fler delegater och föredragshållare från värdlandet. Nu fick vi nöja oss med Leif Törnquist och den unge heraldikern Magnus Bäckmark. Den senare talade om flaggor i bl a exlibris och visade avslutningsvis sitt segrande förslag till exlibris för prins Carl Philip, där den blå värmlandsörnen förde prinsens vapenbaner.

Till skillnad mot många andra discipliner rymmer vexillologin många glada utövare som blandar upp den akademiska seriositeten med upptåg och flaggviftande infall, som kanske av dem som forskar i tjänsten i stället för brinner för saken kan uppfattas som störande, men som onckligen utgör ett friskt inslag som mången gång kan lätta upp stämningen. Det var sålunda helt på sin plats av bretagnaren

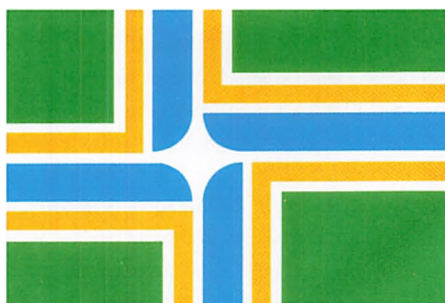
Philippe Rault, som tillsammans med kollegan Alain Raullet fick finna sig att i deltagarlistan redovisas under Frankrike, vid sin födelsedagshyllning för amerikanen Harry Oswald att hävda att de var lika gamla, dvs hade samma mentala ålder om åtta år. Det förekommer att dessa herrar har samlingar om flera hundra flaggor, som dessutom hissas på respektive flaggdagar.

Detta friska skämtlygne är bara trevligt, men en mindre trevlig historia på dessa flaggkongresser är alla de av privatpersoner påhittade svenska fantasiflaggor, oftast av korstyp, som florerar efter mönster av den sk Skånelandsflaggan. Det visar sig hart när omöjligt att övertyga alla utländska flaggentusiaster om att dessa flaggor inte har officiell status. Så köptes på stan t ex den sk Norrkandsflaggan. Dyliska dokumenteras sedan i flaggböcker, i bästa fall som förslag, men att förslagen kommer från privatpersoner, ibland som rena skämt anges inte. Ett exempel är den icke existerande flaggan för Södermalm, som tagits in i den stora flaggdokumentationen *Flags Of The World* på webben och som på förra flaggkongressen presenterades som en flagga i paritet med Cyperns flagga (jmf *Heraldisk Tidsskrift* nr 84). Att i framtiden, då den bakomliggande historien glömts, skilja katterna från hermelinerna blir inte lätt. Det gäller trots allt att skilja dokumentation av fakta från tillverkning av fakta, som när den trevliga flaggfamiljen Kaye från Oregon besöker Antarktis och hissar en högst privat Antarktis-flagga där man kommer åt.

För övrigt presenterades på kongressen en postum anakronistisk flagga för Kalmarunionen, utformad av en för Skandinavien intresserad kanadensare. Utan kännedom om unionens heraldiska färger hade han gjort en nordisk korsflagga med ett grönt kors med vita kanter

III. 1.

III. 2.

i ett blått fält, syftande på skog, snö och sjö(!).

På delegerademötet med FIAV konstaterades att Malta tyvärr tagit tillbaka sitt värdskap för kongressen 2005, varför nu striden stod mellan Buenos Aires och Krakow, en strid som vanns av Buenos Aires. För kongressen 2007 fanns endast kandidaten Berlin.

Den inledande mottagningen ägde rum i Ridarhuset, och Stockholms stad och dess kommunfullmäktiges ordförande bjöd på en generös mottagning i Stadshuset. Problemet med avskedsbankett med formell klädsel i sommarvärmen löstes med en farvälkryssning i Stockholms skärgård. Såsom medlem av organisationskommittén vill jag inte sätta betyg på kongressen, men "vexillologins fader" Whitney Smith, som deltagit i alla 20 flaggkongresser, hade idel lovord.

Lars C Stolt

Vapensköldar i databas

Tänk att kunna hitta alla vapen på ett och samma ställe, utan att behöva titta i tiotals vapenböcker och dammiga arkiv. Snart kan det vara möjligt tack vare den nya tekniken. Redan nu i höst lägger Svenska Heraldiska Föreningen ut en databas över ofrälse svenska vapen på sin hemsida, sökbar för alla intresserade.

För 40 år sedan presenterade Jan Raneke här i Heraldisk Tidskrift hur han ordnat vapen i ett hålkortssystem. Det var då ett revolutionerande system som senare gjorde det möjligt för Raneke att ställa samman det stora verket om svenska medeltida vapen.

Sedan dess har inte mycket hänt. Den utveckling som datorerna genomgått har inte utnyttjats på allvar av heraldikerna. På senare år har några bild-CD kommit ut på marknaden, och det svenska riddarhuset har en databas där man kan söka på ätt och blasonering. Mer än så är det inte, att jämföra med genealogernas flitiga nyttjande av dator i sin forskning.

Sökbar databas på Internet

Nu arbetas det för fullt med en ny version på databas. Denna gång är den byggd i Access för att lätt kunna uppdateras i framtiden samtidigt som den ska vara lätt att arbeta med idag.

Redan i höst kommer resultatet av arbetet att

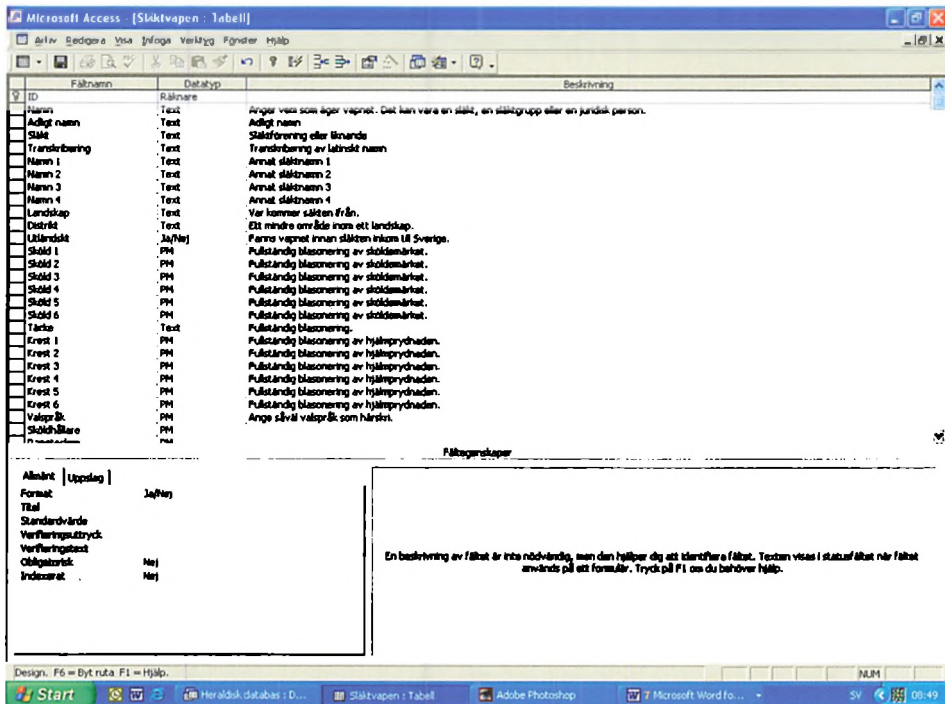
The screenshot shows a Microsoft Access form for 'Släktvapen'. The form is divided into several sections for data entry:

- Person information:** Namn (Fisak), Landskap (Vasterbotan), Arvlagt (1772).
- Sköld (Coat of Arms):** Sköld 1 (Kvadread 1, och 4, en vidman i hoger hand hållande en hammare, 2 och 3, en krona), Sköld 2, Sköld 3.
- Ätt (Lineage):** Ätt 1, Ätt 2, Ätt 3.
- Blasonering (Blazon):** Valörsk, Blaskan, Hjulskölder (Kvadread), Allmänna bilder (vidman, hammare, krona, en (oväpnad), tvåst. plym (stus)).
- Arvapens puke (Coat of Arms):** Kalle, Kompartiment, Kalle, Eder 250.
- Formular:** Formlär, Post: 04 | 599 | av 2787.

On the right side, there is a list of heraldic elements with checkboxes:

- Ullsköld
- Borgare
- Borden
- Päl
- Sköld
- Kalle
- Anbetman
- Öndervapen
- Rikspal
- Riksd
- Yngre ätt
- Domsvapen
- Sköldering
- Senare adlad
- Uddid

En databas under uppbyggnad. Nära 3000 vapen finns numera i den svenska databasen över ofrälse vapen i Sverige från medeltid fram till idag.

bl synligt för under våren 2003 läggs en första version ut på Svenska Heraldiska Föreningens hemsida, <http://www.heraldik.se>.

Till att börja med kommer inte hela databasen att vara sökbar. Det enda som en besökare kan leta efter är sitt namn, om släkten har ett vapen, hur det ser ut och lite kort information om släktens historia och vem som får föra vapnet. Skälet till denna begränsning är dels att alla uppgifter inte ska vara tillgängliga över nätet, dels att alla uppgifter ännu inte är inlagda.

Kontrollen över allt material sköts av Svenska Heraldiska Föreningens webbredaktör och de två administratörer som utses som medhjälpare. Endast dessa kan lägga in nytt material, och endast den huvudansvarige kommer att kunna påverka databasens utformning.

Fram till idag har Jesper Wasling gjort utvecklingsarbetet, men till 80 procent står Magnus Bäckmark för innehållet (det mesta bygger på Gröna stubbens förteckning, men ytterligare några hundra vapen finns i databasen idag). Registret omfattar knappt 3000 självtagna vapen för personer och släkter boende i Sverige. Adliga vapen kommer att läggas in med tiden.

Forskare och lekmän

Databasen innehåller idag c:a 100 kolumner. Knappt tio går åt till att beskriva vapnets färger, ytterligare en handfull beskriver vapnets uppbyggnad enligt Ranekes system. Eftersom en och samma släkt kan föra flera vapensköldar (en släkt har 6 kända vapen) eller hjälmprydnader finns dessa med i skilda kolumner.

Andra kolumner säger när vapnet först är känt, om det är utländskt, eller har återupptagits i släkten. Några tar upp vapenbärandens sociala stånd (under ständindelningens tid) och yrke (modern tid). Har en släktgren blivit adlad finns det med, även andra namnbyten noteras. Källhänvisningar noteras också. Innchåll och färg i vapnet gör det möjligt för den som är intresserad att se vilka färgkombinationer som är populärast, vilka motiv som är vanligast och hur detta förändras över tid. Även obetydliga saker som tinktur- och motivfel i ett vapen finns med. Några kolumner går åt till att beskriva i vilket sammanhang ett vapen har använts, om det är ett släktvapen, ett ordensvapen eller kanske ett rollspelsvapen. Denna indelning har inte så mycket med vapnet att göra som med hur vapenrätten ska kunna fastställas. Flera rollspelsvapen är för övrigt identiska med äldre släktvapen.

Syftet med allt detta är förstås att göra det möjligt för forskare att studera heraldiken med ett betydligt bättre statistiskt underlag än tidi-

gare och därmed komma fram till bättre slutsatser. Den som är intresserad av att studera databasen närmare kommer att behöva ta kontakt med föreningen eftersom alla dessa uppgifter inte bör läggas ut på Internet till allmänt beskådande. Det andra syftet är att visa samtliga vapen som är kända.

Inga bilder

Än så länge är databasen i sin linda. Bilder på vapen saknas helt och det är till stor del medvetet. Att lägga in bilder på de 3000 vapen som nu ligger i registret skulle kräva en betydligt större datorkapacitet än vi har tillgängligt. Det skulle inte heller gå att spara ner allt på en och samma CD. Detta förutsatt att bilderna är av tryckbar kvalitet och det har satts som krav. Att satsa på små bilder för webben skulle innebära att hela bildarbetet behöver göras om inom några år då de flesta har bredband. Nu har vi lagt undan en del av arbetet till kommande generationer av heraldiker.

Jesper Wasling

Heraldisk litteratur siden sidst

Kirkelig heraldik II

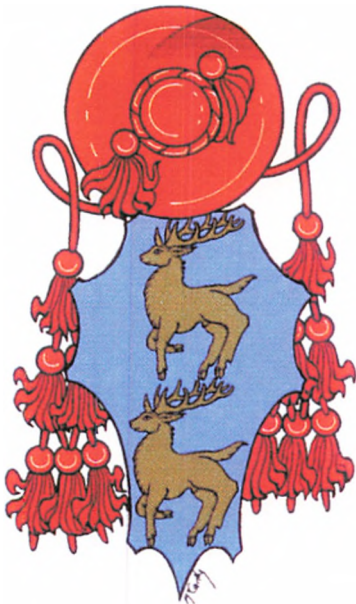
Michael Francis McCarthy: *Heraldica Collegii Cardinalum – Volume I 1198-1799*. xiv + 588 sider, 8 plansjer, gjennom ill., shirtingsbind med vareomslag. ISBN 0-9577947-3-8. Thylacine Press, Darlinghurst 2002. Pris 220 AUD.

Michael Francis McCarthy: *Heraldica Collegii Cardinalum Supplement I – 2002*. 29 sider, ill., heftet med farvetrykt omslag. ISBN 0-9577947-2-X. Thylacine Press, Darlinghurst 2002. Pris 20 AUD.

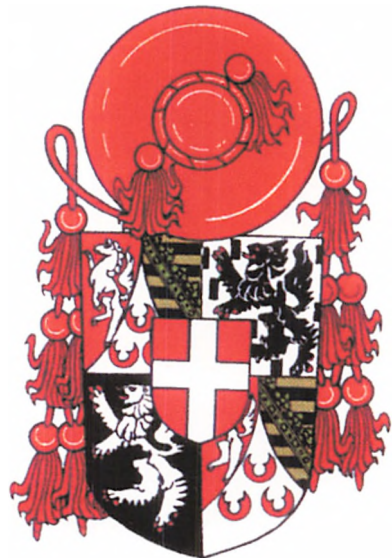
For bestilling, forsendelsesomkostninger m.v. se Thylacine Press hjemmeside:
WWW.thylacinepress.com

For tre år siden kom Michael McCarthy med et imponerende verk over Den katolske kirkes kardinaler utnevnt i perioden 1800-2000 og

deres våpen. Dette var et verk som stilte store forventninger (se anmeldelse i Heraldisk Tidsskrift nr. 85, s. 214 ff.). Ifjor kom bind I i serien med samtlige kardinaler fra 1198-1799, og forventningene er definitivt innfridd. Samtidig kom det lovede Supplement I 2002 som dekker samtlige kardinaler utnevnt i 2001 samt to kardinaler utnevnt tidligere in petto. Disse våpenbøkene er gjennomsyret av McCarthys heraldiske stil; en god strek og bevissthet om bruk av effekter, jeg må imidlertid si at jeg fortsatt ikke er fortrolig med hans fremstilling av kardinalenes hatter som nærmest virker hengt på veggen over den angjeldende kardinals våpenskjold. Dessuten er det fortsatt det generelle problem ved farvegjengivelser som McCarthy ikke er alene om, bruken av gull og sølv eller gult og hvitt, eller rettere sammen-

III. 1. Juan de Cervantes, kardinal 1426 – † 1453.

III. 2. Maurice de Savoy, kardinal 1607, avsa kardinalverdigheten 1642, † 1657.

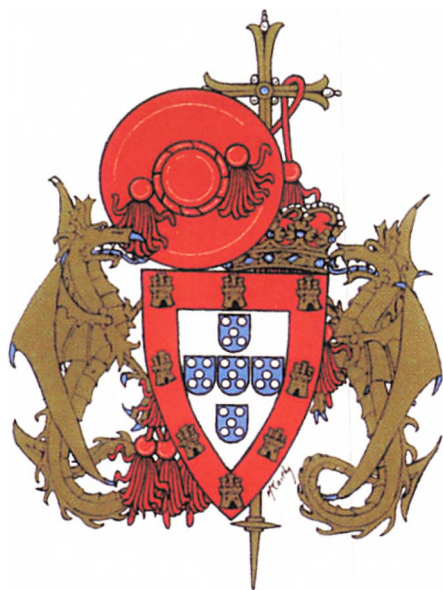
blandingen av dette. I fargeplansjene er det benyttet mye gull, men gjennomgående hvitt for sølv.

Bortsett fra dette er det lite om intet å utsette på Bind I og Supplement I. De er oversiktlige med gode illustrasjoner, utstyrt med utmerkede registre, tillegg osv. Et spesielt grep er at våpen som ofte opptrer blasoneres med dette våpens slektsnavn, og man må for selve blasoneringen se eget tillegg bak i boken der alle slike våpen er samlet alfabetisk. I bind I fremgår det også fra hvilken periode kardinalene begynte å bruke den kirkelige hatt som verdighetstegn, samtidig som man ved å studere de respektive pavevåpen som innleder hver gruppe av kardinalutnevnelser, kan se hvordan Pavens våpen med tiara og andre attributter har utviklet seg gjennom historien.

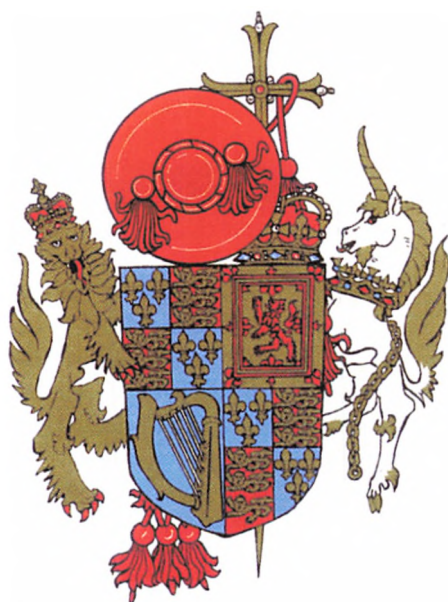
Spesielt Bind I har en ekstra interesse for europeiske heraldikere da en lang rekke kjente europeiske våpen kan gjenfinnes her (ill. 1 og 2), bl.a. kardinaler som frasa seg sin verdighet som kardinal for å motta sitt hjemlands kongekrone (ill. 3) og tronpretendenter (ill. 4).

McCarthy's arbeid fortjener stor oppmerksomhet og det er bare å se frem til de kommende supplementshefter. Dette verket slik det nu foreligger i 2 bind + supplementshefte 1 er uten tvil standardreferanseverket over Den katolske kirkes kardinaler og deres våpen, og hører som sådann hjemme i ethvert heraldisk bibliotek, offentlig som privat.

Kaare Seeberg Sidselrud

Ill. 3. Henrique de Avis de Portugal, kardinal 1545, fra 1578 kong Henrik V av Portugal, † 1580.

Ill. 4. Henry Benedict Mary Clement Stuart, Hertug av York, tronpretendent Henrik IX av Storbritannia og Irland, kardinal 1747 – † 1807.

Origins

Maurice Keen: *Origins of the English Gentleman. Heraldry, Chivalry and Gentility in Medieval England, c. 1300 – c. 1500*. Strond, Tempus Publishing Ltd., 2002. 192 s. Ill., 16 färgplanscher, 19 svartvita bilder. £ 16,99.

Titeln till denna bok – den engelske gentlemanens ursprung – kan leda tankarna på villovägar. Undertiteln klargör emellertid, att boken handlar om heraldik och närmare bestämt om gentlemanskapet, *gentility*, som en förutsättning för förande av vapen.

Den fråga som boken skall besvara har formulerats av Sir Anthony Wagner. Han uttryckte i ett brev till Maurice Keen sin önskan att veta mera om tidpunkten och omständigheterna för förändringen av heraldiken från det praktiska användandet av heraldiken i krig och turnering till nästa fas då heraldiken mer kom att associeras med status, närmare bestämt som ett tecken på ett anspråk på status som gentleman eller adelsman.

Något skall här genast sägas om begreppet *gentleman*. I England är en förutsättning för att en person skall kunna förlänas vapen, och därmed alls ha rätt att föra vapen, att vederbörande är åtminstone gentleman, eller som det numera i vapenrättsliga sammanhang uttrycks, att vederbörande är *eminent*. Kriterierna för detta begrepp är synnerligen oklara, men faktorer som jordinnehav, bildning, samhällsställning och yrke spelar in. En gentleman är medlem av *the gentry*, som är en kategori under *the nobility* och under *baronets* och *knights*. Kanske kan gentlemanbegreppet i någon mening jämföras med det gamla svenska begreppet "ofrälse ståndspersoner".

Som en väsentlig källa för undersökningen använder Maurice Keen materialet från Court of Chivalry. De typer av mål som föll inom

domstolens jurisdiktion var bland annat mål rörande avtal mellan kungen och en militär befälhavare som ställde stridskrafter till förfogande, lösenssummor och tagande av krigsfångar, dueller, förräderier, samt tvister om heraldiska vapen. Den *law of arms* som Court of Chivalry tillämpade utgjordes av de sedvanor som reglerade riddares och soldaters beteende i krig. Bland dessa sedvanor fanns bland annat turneringarnas regler, erfarenheter från korstågen och – i synnerhet – romersk rätt. Domstolen var en militärdomstol och en domstol för ridderliga frågor, och domarna – *Lord High Constable* och *Earl Marshal* – var inte jurister utan de två högsta militära befattningshavarna.

Det väsentliga för att en viss släkt skulle anses ha rätt till sitt vapen var, enligt Keen, att vapnet hade funnits en lång tid i slakten och att det hade gjorts känt för omvärlden genom användande i krig och turnering. Detta strider delvis mot G. D. Squibbs slutsatser av samma material (*The High Court of Chivalry*, Oxford 1959, s. 179 ff.), eftersom Squibb anser att en genom användande av vapnet uppfylld presumption för urminnes hävd var vad som krävdes för att vapenrätten skulle anses bevisad. Keen lägger större vikt vid kriteriet att vapnet skall ha gjorts känt för omvärlden. Båda synes dock vara överens om att två släkter oberoende av varandra kunde inarbeta en rätt till samma vapen, och att det väsentliga inte var vem som antog vapnet först. Att vapnet görs känt för andra är ju också en förutsättning för att någon sedan skall kunna vittna till stöd för att urminnes hävd föreligger.

För att besvara Sir Anthony Wagners fråga har Keen gått igenom de tre mål där rättegångshandlingarna har bevarats i avskrifter: tvisterna om vapnen *azure a bend or* (Scrope v. Grosvenor), *argent a lion rampant sable crow-*

ned and armed or (Burnell v. Morley, Lovell v. Morley) och *or a maunche gules* (Grey v. Hastings). I målen hördes ett stort antal vittnen om när de hade sett parterna och deras förfäder föra det omtvistade vapnet och om de hade sett föremål – gravstenar, glasfönster, textilier – på vilka vapnet representerade endera parten. Domarna begav sig också till kyrkor för att själva se gravmonument med mera. Vittnena tillfrågades om sina egna meriter, militära och andra, samt huruvida de var vapenförande, och också dessa upplysningar om vittnena kan ligga till grund för slutsatser om den historiska utvecklingen.

Inledningsvis i boken beskriver Keen den första perioden, då heraldiken användes praktiskt i krig och turnering. Denna period kännetecknas av att vapnen samlades i vapenrullor vid olika viktiga händelser såsom slag och turneringar. Så gott som endast *knights*, det vill säga riddare, förde då vapen. Ännu när 1200-talet övergick i 1300-tal var heraldiken i detta skede. Det förhållandet att heraldiken redan under 1100-talet också kunde ge associationer till bärarens samhällsstatus hindrar inte, att det var den militära funktionen som då var den väsentliga. I dessa associationer låg emellertid ett frö till den kommande utvecklingen.

Vid 1500-talets början hade övergången till det andra skedet ägt rum. Vid häroldsvisitationer och vapenförläningar accepterades även personer utan militära meriter såsom berättigade att föra vapen. Den av Sir Anthony Wagner efterlysta förändringen skedde således mellan sekelskiftena 1300 och 1500. Redan under sent 1300-tal nämndes för första gången häroldernas rätt att förlåna vapen.

Keen analyserar det historiska skendet mellan åren 1300 och 1500. Han diskuterar särskilt i vilken grad hundraårskriget 1337-1453 mellan England och Frankrike medförde

rätt för gentlemannaklassen att föra vapen. Under perioden förändrades den engelska krigföringen: 1300-talets krig karakteriserades från engelsk sida av korta och oftast lyckade räder in i Frankrike, den så kallade *chevauchéen*. Kärnan i armén var riddare som deltog i ett eller flera fälttåg men som inte ständigt sysslade med krigföring. Under 1400-talets krig, däremot, var de engelska krigförande riddarna mer permanent i Frankrike och blev därmed mer specialiserade som krigare.

Under 1300-talet kom *esquire*-rangen att utkristallisera sig som en särskild kategori under *knight*-kategorin. Vapenrullorna hade dittills som lägst redovisat *knights bachelors* som vapeninnehavare. Nu tillkom *esquires*. 1379 års *poll tax* indelade aristokratin i hertigar, grevar, baroner, *knights banneret*, *knights bachelor* och *esquires*; härunder fanns en skarp gräns mot den övriga befolkningen. Tydligt började *esquires* anta vapen under fälttåg, vilket accepterades av omgivningen.

Fram till år 1417 hade engelsmännen, eller i vart fall de engelska krigarna, rätt att själva anta vapen. Det året införde Henrik V bestämmelsen, att ingen fick föra vapen som inte hade rätt till det genom sina förfäder eller genom en vapenförläning. Att vara lägst *esquire* och innehavare av vapen blev också en förutsättning för rätt att delta i krig. På detta sätt knöts rätten att föra vapen till *esquire*-graden.

När hundraårskriget upphörde år 1453 upphörde också möjligheten att komma sig upp genom att framgångsrikt delta i kriget. Demilitariseringen ledde till att heraldiska vapen allt mindre kom att förknippas med krigstjänst. Specialiseringen av vissa riddare och *esquires* på krigstjänst ledde till att personer med motsvarande samhällsställning vilka hade specialiserat sig på annat, t.ex. juridik eller handel, gjorde anspråk på att också få föra vapen. När

detta anspråk erkändes av omgivningen kännetecknade förandet av vapen tillhörighet till en viss samhällsstatus.

Under 1400-talet bildades en kategori gentlemän under esquire-kategorin. Till stor del berodde detta på en ny bestämmelse om att motpartens titel måste anges i stämningar. Gentlemannatiteln kom då till pass, eftersom *gentility* var en egenskap som delades av lordar, knights och esquires men inte tillkom den övriga befolkningen. De personer som var strax under esquiregraden kunde då anses vara *mere gentlemen*. Gränsen mellan gentlemännen och den övriga befolkningen var, och är, som anförts ovan, mycket vag.

Enligt Keen tog heraldiken steget från fas ett till fas två i Sir Anthony Wagners fråga, när de som inte hade deltagit i krig men som ansågs jämställda med krigarna började föra vapen. Steget togs successivt under 1300- och 1400-talen, och har mycket att göra med de ändrade krigsförhållandena. Staten erkände de civila yrkenas statushöjning genom att härolderna förlånade vapen till exempel jurister och handelsmän.

På ett intressant och detaljerat sätt och med många exempel berättar Maurice Keen histori-

en om hur heraldiken i England tog steget från att användas i krig och turnering till att vara en statussymbol. Keen gör en djupdykning i källmaterialet och sätter in heraldiken i sitt medeltida och rättshistoriska sammanhang. Han beskriver ett komplicerat skeende, där olika omständigheter för heraldiken bort från sin ursprungliga funktion men ger den en annan funktion istället.

Grundläggande för heraldiken i de båda avseendena är emellertid att vapnet utgör ett kännetecken för en släkt och dess medlemmar och att det är värt mödan att kämpa för ensamrätten till kännetecknet. Boken pekar framför allt på betydelsen av omgivningens erkännande. I det första skedet låg erkännandet i de övriga riddarnas acceptans av ett nytt släktvapen. I det senare skedet formaliserades erkännandet genom häroldsvisitationerna och häroldernas vapenförläningar.

Slutligen skall också bokens utformning framhållas. Den är rikt illustrerad med sexton vackra färgplanscher och nitton svartvita bilder. Som markering mellan olika avsnitt används dessutom vapensköldar från den första bevarade rullan över förlånade vapen.

Martin Sunnqvist

Bruno B. Heim

1911-2003

Den 18 mars i år avled en av heraldikens förgrundsfigurer, ärkebiskopen Heim. Ärkebiskopen avled i sin hemort Olten i Schweiz, kort efter sin nittioandra födelsedag.

Bruno Bernard Heim föddes den 5 mars 1911. Prästvigd 1938, tjänstgjorde som präst i Arbon och i Basel. Fick sin första doktorsgrad i filosofi, vid Angelicum i Rom. Från år 1942 studerade han kyrkorätt och år 1946 fick han doktorsgrad i kanonisk rätt, med avhandling *Coutumes et droit héraldiques de l'Eglise*. Avhandlingen publicerades 1949.

Heims diplomatiska karriär började i Frankrike (1947-1951) och fortsatte i Österrike (1951-1954), Tyskland (1954-1961), Finland (och Skandinavien) (1961-1969), Egypten (1969-1973) och Storbritannien (1973-1985).

År 1961 blev Heim titulär ärkebiskop av Xanthus.

Mellan åren 1961 och 1969 var ärkebiskopen verksam som Apostolisk delegat i Skandinavien samt Pronuntius i Finland (1966-1969). Under denna tid kompon-

rade han en rad av vapen, bl a vapen för katolska biskopar i Norden.

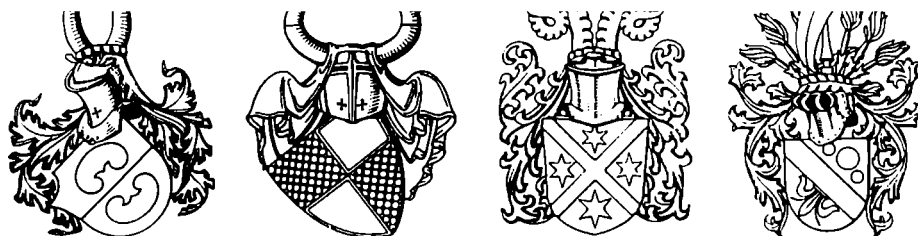
Heim publicerade en rad av betydande böcker om heraldik: *Wappenbrauch und Wappenrecht in der Kirche*, 1947, *Coutumes et droit héraldiques de l'Eglise*, 1949, *Heraldry in the Catholic Church*, 1978, *Kerkelijke Heraldik van 1270 tot Johannes Paul II*, 1980, *Liber amicorum* 1981, *Or & Argent* 1994 och andra. Boken *Heraldry in the Catholic Church* är idag ett vägledande verk för alla som arbetar med kyrklig heraldik.

Det som fascinerar oss alla är ärkebiskopens heraldiska konstverk och hans konststil. Hans konststil kännetecknas av renhet samt av en stark, levande och suggestiv rytm vilken avslöjade en genuin talang och en konstnär som med förtrostan lät ledas av sin instinktiva sökande efter rätt konstuttryck i en viss situation. Även de bilder som Heim tecknade med nästan teknisk precision (som t ex ordens-tecken), var laddade med en levande rytm. Heim lyckades i sina verk fånga heraldiska uttryckets huvudregel: att framhäva det

väsentliga och utelämna det överflödiga, både i återgivandet av motiv och i användning av konstspråkets psykiska element. Hans sätt att heraldisera djur avslöjar en erfaren och självsäker mästare i heraldik samt en personlighet full av humor och

inre glädje. Både hans nya vapenkompositioner och hans heraldiska konstverk i övrigt bjuder på en god och genuin heraldik. Alla personer intresserade av heraldik känner lätt igen Heims heraldiska konstverk.

Davor Zovko

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86 - Pris pr. stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300 og nr. 80-87 kr. 110 pr. stk.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Udsolgt.

Heraldiske Studier nr. 2. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 50.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I /darkblue, w/coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie I /darkblue, strewn w/small coats of arms). Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bybæpark 36, DK-3520 Farum, Danmark

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 250. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Bergreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Godsägare Henrik Degerman, Irijala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, S-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirktor, cand.jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 88

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7044 Trondheim, Norge.

Fil.dr. Jan Raneke, Vallgatan 3, Box 46, SE-234 21 Lomma, Sverige.

Sekretærer i Berghmanska Stiftelsen, fil.dr.h.c. Marianne Sandels, Kyrkogårdsgatan 5 A, SE-753 10 Uppsala, Sverige.

Kontorleder, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Solbergliveien 87 B, N-0683 Oslo, Norge.

Patentkonsult Lars C. Stolt, Birger Jarlsgatan 113A, 4 tv, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Hovrättsfiskal, jur.kand. Martin Sunnqvist, St. Fiskaregatan 7, 1 tr., SE-222 24 Lund, Sverige.

Journalist, fil.mag. Jesper Wasling, Sämngatan 10, SE-507 45 Borås, Sverige.

Konstnären Davor Zovko, Västra Åsgatan 25, SE-632 25 Eskilstuna, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Avdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybækpark 36, DK-3520 Farum, Danmark (sekretær).

Cand.mag. Poul greve Holstein, Bergreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Statsheraldiker, fil.dr. Henrik Klackenborg, Rigsarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Arkitekt Stefan Snæbjörnsson, Heidarlund 7, Box 112, IS-210 Gardabær, Island.

Antikvar, cand.mag. Allan Tonnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.